

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МАРІУПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІСТОРИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА ІСТОРІЇ ТА АРХЕОЛОГІЇ**

До захисту допустити:
завідувач кафедри

_____ Володимир РОМАНЦОВ
(підпис)

« _____ » _____ 2024 р.

**«ОСВІТНЯ ТА КУЛЬТУРНА ПОЛІТИКА
УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ П. СКОРОПАДСЬКОГО»**

Кваліфікаційна робота
здобувачки другого (магістерського)
рівня вищої освіти
освітньо-професійної програми «Історія»
Рашевської Юлії Олегівни
Науковий керівник:
Коробка В.М., к.і.н., доцент кафедри
історії та археології
Рецензент: Романюк І.М., д.і.н.,
завідувач кафедри історії України
Вінницького державного педагогічного
університету ім. Михайла Коцюбинського
(м.Вінниця)

Кваліфікаційна робота захищена
з оцінкою _____
Секретар ЕК _____
« _____ » _____ 20 ____ р.

Київ – 2024

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ІСТОРИОГРАФІЯ ПРОБЛЕМИ. ДЖЕРЕЛА ТА МЕТОДОЛОГІЯ ОСЛІДЖЕННЯ.....	6
1.1. Стан наукової розробки теми.....	6
1.2. Джерельна база та методологія дослідження.....	12
Висновки до розділу 1.....	16
РОЗДІЛ 2. ОСВІТНЯ ПОЛІТИКА.....	18
2.1. Шкільництво та вища школа	18
2.2. Впровадження української мови в освітньому середовищі	32
Висновки до розділу 2.....	35
РОЗДІЛ 3. РОЗВИТОК НАУКИ І КУЛЬТУРИ.....	37
3.1. Створення Української академії наук.....	37
3.2. Державна політика в культурно-мистецькій сфері.....	43
Висновки до розділу 3.....	55
ВИСНОВКИ.....	56
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ.....	59
ДОДАТКИ.....	71

ВСТУП

Держава П. Скоропадського була важливим періодом мегаподії в історії України ХХ ст. – Української революції 1917 – 1921 рр., коли відбувалось потужне національно державне будівництво, здобувались значні успіхи в культурному розвитку. **Актуальність** обумовлена тим, що Українська Держава – плід та складова частина Української революції (1917–1921 рр.). У період її існування Україна вкрилась мережею закладів сфери утвердження української національної та громадянської ідентичності.

Це був час, коли спостерігалось культурне піднесення, яке мало тривалий вплив на національну культуру. Дослідження Української держави допомагає краще зрозуміти потреби державотворення, важливість освітньої і культурної політики в цьому процесі. Розгляд цих явищ в контексті поточної боротьби українців за незалежність, за припинення російського геноциду, набуває особливої злободенності.

Тому ці процеси національного відтворення, які відбувалися сто років тому за часів П. Скоропадського, наразі є актуальними й сьогодні. Досвід Української Держави може бути корисним для розробки культурної політики в умовах сучасних викликів, зокрема, війни, якої Україні доводиться переживати на сучасному етапі своєї державності.

Дослідження цього періоду допомагає глибше зрозуміти процеси національного відродження в Україні, визначити його успіхи та прорахунки. Це дозволить аналізувати державотворчі процеси в Україні та виявляти закономірності, які можуть бути актуальними і сьогодні.

За допомогою архівних та джерелознавчих документів, які на сьогодні опубліковані та знаходяться у вільному доступі, ми можемо прослідити культурну політику, яка допоможе нам оцінити внесок цього періоду в розвиток та становлення української культури.

Таким чином, дослідження освітньої, наукової та культурної політики Української Держави за правління гетьмана Павла Скоропадського через призму тогочасних джерелі подій є, на нашу думку, актуальним у сучасному контексті, адже це допоможе проаналізувати та зрозуміти помилки та виклики на шляху становлення української нації та її розквіту у непростих реаліях сьогодення, наприклад, тієї ж війни.

Об'єкт вивчення – державотворчі процеси в Українській Державі.

Предметом дослідження є освітня та культурна політика Української Держави за часів П. Скоропадського.

Мета дослідження полягає у вивченні освітньої та культурної політики Української Держави П. Скоропадського.

Для досягнення цієї мети ми ставили **такі завдання:**

- з'ясувати стан наукової розробки теми;
- виявити та систематизувати джерела з історії освітньо-культурної політики Української Держави, сформулювати методологію дослідження;
- вивчити розвиток шкільної освіти та вищої школи;
- визначити характер впровадження української мови в освітньому середовищі;
- дослідити заходи із створення Академії Наук України;
- охарактеризувати державну політику в культурно-мистецькій сфері;

Територіальні межі кваліфікаційної роботи поширюються на 9 губерній, які входили до складу Української Держави, – Волинську, Подільську, Київську, Чернігівську, Харківську, Полтавську, Катеринославську, Херсонську та Таврійську.

Хронологічні рамки охоплюють часи існування Української Держави гетьмана П. Скоропадського (29 квітня – 14 грудня 1918 р.).

Наукова новизна кваліфікаційної роботи полягає у спробі реалізації поставлених завдань та мети. Дослідження є спробою комплексно проаналізувати освітні та культурні процеси в Українській Державі за часів П. Скоропадського. Виявлено основні закономірності й тенденції розвитку

національно-культурної політики Гетьманату. Здобувачка зробила аналіз та систематизувала за допомогою таблиць та графіків видатки на освітню, культурно-мистецьку галузь та УАН, отримані дані порівнювала з сучасним державним бюджетом України на ці галузі, та бюджетом на 1919 рік, розроблений при правлінні П. Скоропадського. Зробила відповідні висновки.

Практичне значення роботи зводиться до того, що її результати можуть застосовуватися у подальшому вивченні відповідних тем. Висновки стануть у нагоді для розробки курсів з історії України. Ними можна користуватися при викладанні в закладах середньої та передвищої освіти. Основні положення кваліфікаційної роботи можна застосовувати в екскурсійній роботі та для позакласної роботи з учнями в закладах загальної середньої освіти.

Апробація результатів дослідження. Окремі аспекти дослідження та висновки отримали апробацію та обговорювалися під час Декади студентської науки 2023 року у вигляді доповіді та публікації тез на тему «Освітні процеси в Українській Державі за спогадами П. Скоропадського». Окрім того, результати наукового пошуку були представлені на Всеукраїнській науково-практичній конференції «Суспільно-політичні трансформації у ХХІ столітті: локальні, національні та глобальні контексти» (Київ, 18.04.2024), де здобувачем було виголошено доповідь «Творіння українських вишів за Павла Скоропадського: джерелознавчий аспект».

Структура дослідження підпорядкована меті та основним завданням. Робота складається зі вступу, 3 розділів, 6 підрозділів, висновків, списку джерел та літератури, 94 позицій. Загальний обсяг – 73 сторінок, з них 41 сторінок основного тексту.

РОЗДІЛ 1.

ІСТОРИОГРАФІЯ ПРОБЛЕМИ, ДЖЕРЕЛА ТА МЕТОДОЛГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Стан наукової розробки теми. Дослідження правління гетьмана П. Скоропадського та розвитку освіти, культури, мистецтва в цей період має під собою серйозну основу для дослідження. У першу чергу інтерес виникає у істориків, які досліджують цю епоху, митців культури, освіти та архівістів і джерелознавців, які можуть нести у маси просвітництво мистецтва та освіти.

Традицію позитивного аналізу політики Гетьманату у галузі освіти та культури було закладено Дмитром Дорошенком [Дорошенко Д. І. Історія України 1917 – 1923 рр. Т. 2. Українська Гетьманська Держава 1918 р. Ужгород. 1930. Нью-Йорк. 1954. С. 514]. В СРСР в дослідженнях, що містили пасажі, пов'язані з діяльністю П. Скоропадського були написані авторами, засліпленими радянською антиукраїнською позицією. Вони від виходу в світ не мали наукового значення.

Дослідження освітньо-культурної політики П. Скоропадського в межах України розпочалось в пострадянський час. Зокрема, Ольга Колпакова, яка досліджувала створення університетської освіти, і зокрема створення Кам'янець-Подільського Українського університету [77]. О. Колпакова у своїй роботі вивчала створення Кам'янець-Подільського Українського університету, аналізувала його особливості та програму навчання. Вона зазначала, що основним підходом для університету стала підготовча комісія з представників міського та земського самоврядування й місцевих культурних та громадських діячів.

В університеті, окрім студентів, навчалися й вільні слухачі, яких було більше, ніж студентів, і які охоче слухали лекції. Спочатку до них зараховували тих, хто прагнув вчитися, але не мав задовільної для університетських вимог підготовки [77, с. 20].

Дослідниця прийшла до висновку, що заснування на Поділлі вищого навчального закладу мало велике культурне і наукове значення. Професори розгорнули просвітницьку та громадську діяльність, серед населення поширювалися знання з усіх галузей науки. І головне ж, звичайно, те, що Український університет у Кам'янці здійснював підготовку кадрів високої кваліфікації [77, с. 24].

Подібну працю можемо знайти у історика Володимира Онопрієнка, він узагальнював інформацію про відкриття всіх університетів у часи української революції. Особливо цікавим є розвиток університетської освіти за правління П. Скоропадського [85].

Особливий статус університетів Української Держави розглядав В. Онопрієнко [85, с. 83]. Одним із великих мінусів історик називає не прийняття українізації університету у Києві Св. Володимира на державний український, який був осередком тогочасної київської інтелігенції та більшості російських науковців. У цьому дослідник бачить двоякість та недостатнє розуміння П. Скоропадським ідею українізації та створення України загалом.

Дослідники Володимир Мусієнко та Олег Машевський, у своїх працях аналізували культурну політику та освіту. Ними було досліджено та всебічно простежено культурні та освітні процеси за П. Скоропадського [81–83].

О. Машевський зазначав, що політика гетьманського уряду робила великий акцент на ролі держави в культурному будівництві і була направлена на створення державних культурних інституцій, і це був як задум національної відбудови. Це можна вважати новим підходом, оскільки ще за часів Центральної Ради, культура розглядалася як інструмент, яким можна впливати [81, с. 123–126].

Досліджуючи освітню політику Української Держави П. Скоропадського, О. Машевський також виділяє Київський Університет, який за правління гетьмана був перетворений у національний університет і забезпечений приватними навчальними корпусами, підручниками,

необхідними матеріалами та грошима. Проте він не став головним центром української інтелігенції, як, наприклад, Кам'янець-Подільський університет, кошти на розвиток якого виділялися з державних установ [81, с. 125–126].

З часом у незалежній Україні розкрилась широка джерельна база, яка відображала діяльність П. Скоропадського в культурно-освітній царині. Зокрема, Людмила Воронько, проаналізувала внесок державного апарату Української Держави в розвиток української культури. Вона дійшла висновку, що гетьманське правління мало значні успіхи у галузі освіти та культури [71].

До значних досягнень української влади П. Скоропадського дослідниця перш за все відносить розвиток та розробку і реалізацію ефективної державної політики, яка в галузі освіти, науки та культури, попри складну політичну ситуацію в країні, все ж таки мала успіхи [71, с. 15]. Історикиня детально законодавчу діяльність уряду України у сферах освіти та культури. Зокрема, йдеться про створення та функціонування вищих навчальних закладів і бібліотек та про обов'язкове викладання української мови, літератури, історії та географії обов'язковим у всіх школах, семінаріях і духовних школах [71, с. 8–9].

Павло Гай-Нижник у своїй роботі проаналізував висновок, що за його правління український театр зазнав розквіту [73]. П. Гай-Нижник зазначає, що за період Гетьманату українське мистецтво та театр досягли значних здобутків, відбувалася українізація культурних закладів та було залучено до театрального і музичного мистецтва широкі маси населення, але на жаль, не все було зроблено і доопрацьовано через політичні обставини [73, с. 12].

У роботі П. Гай-Нижника, присвяченій фінансовій політиці гетьманського уряду, аналізується та висвітлюється проблема становлення та розвитку грошової системи в Українській Державі [74]. Особливу увагу привертають не залучені раніше в науковий обіг широкий спектр нових документів, через які пояснюється історія грошових одиниць в Україні. Для нашого дослідження особливий інтерес представляють документи, через які

ми можемо простежити фінансову історію видатків та витрат для Міністерства народної освіти, в даному випадку «Державний бюджет Української Держави на 1918 р.» [74, с. 622–623].

Олександра Кудлай розкриває процес створення інститутів Міністерства народної освіти Центральної Ради України. Вона досліджує розбудову його внутрішньої структури, створення департаментів, відділів і секцій та уточнення їхніх функцій, окреслює діяльність міністерства з підготовки плану управління народною освітою України та описує основні напрями роботи його окремих підрозділів з різних типів навчальних закладів. У своїх наукових розвідках дослідниця вивчає процес українізації, розробки законодавства в галузі освіти, звертає увагу на позашкільну і дошкільну освіту, в якій проводилися українізація [78, с. 14–16; 79].

Дослідниця Елеонора Кучменко вивчала реформування освіти за правління П. Скоропадського і дійшла висновку, що відкриття університетів призвело до розквіту національного відродження. Необхідність створення вищої української школи через велику кількість росіян на посадах змогла б українізувати поступово всі процеси освіти та культури [80, с. 25].

Е. Кучменко з'ясувала, що гетьманський уряд відкривав українські університети, в яких все одно була російська мова навчання, адже на той час викладачами і студентами були переважно росіяни. Уряд П. Скоропадського вважав за необхідне створювати національні вищі навчальні заклади в Україні та поступово українізувати їх. На думку дослідниці, велике значення для створення національного вищого навчального закладу з українською мовою викладання мало створення університетів, які зробили вагомий внесок в національне відродження. Багато чого не вдалося реалізувати, от як залучити науковців з інших країн, не знайшлося ще вчених, таких як Володимир Вернадський. Все це вплинуло на якість освітніх реформ [80, с. 26].

Історик Георгій Папакін глибоко дослідив постать П. Скоропадського. Комплексним результатом багаторічних досліджень науковця стали його

праці, в яких висвітлено портрет Павла Скоропадського [86; 87]. Однією з важливих праць Г. Папакіна стала його монографія, в якій висвітлено політичні передумови та концепцію створення і діяльності Української академії наук. Ця установа була створена у обставинах, коли розпадалася Російська імперія, а на її теренах виникали нові держави, серед яких Україна стала першою країною, що намагалася подолати шлях до власної незалежності.

Г. Папакін аналізує низку державних законів, затверджених гетьманом для заснування Української Академії наук, формування перших дійсних членів Академії, призначення президента Академії та можливої альтернативної кандидатури на посаду першого президента УАН [87, с. 321–323].

Ще одним ґрунтовним дослідженням розбудови національної системи освіти в Україні за доби українського визвольного змагання 1917–1921 років є робота науковиці Ірини Передерій. Дослідниця дійшла до висновку, що спостерігалось поступове піднесення національної свідомості українців, але панування Російської Імперії на теренах України загальмовувало розвиток національної освіти. Громадянська війна, встановлення Радянської влади на території України ще більше сповільнювало процеси націоналізації в дошкільній, вищій та університетській освіті [88, с. 126].

І. Передерій зробила спробу проаналізувати реформи в усіх ланках української системи освіти в національному масштабі. Як наслідок, вона вказала, що за період визвольних змагань було розроблено основну законодавчу базу освітньої реформи, на яку мали спиратися наступні українські уряди [88, с. 129].

Історик Олександр Завальнюк вивчав університетську освіту, її розвиток та становлення в період влади П. Скоропадського, та ті процеси українізації, які першочергово турбували вчених та професорів навчальних закладів [76]. Аналізуючи владу П. Скоропадського, дослідник робить висновок,

що Гетьманат лише проклав шлях на початок українізації та розвиток освіти в цілому.

Руслан Пиріг досліджував державний апарат Української Держави, комплексно вивчав владу П. Скоропадського. Це дослідження дає можливість ширше подивитися на соціальні та державні зміни, щоб зрозуміти ту чи іншу зміну в галузі освіти та культури [89]. Р. Пиріг показав ступінь залежності Гетьманату від союзників, вплив російської імперської спадщини на державотворення, роздвоєність правлячої еліти та причини провалу цього державотворчого процесу.

Історикиня Анастасія Рубан в своєму дослідженні прийшла до висновку, що освітня політика П. Скоропадського була спрямована на інтереси українського народу. На її думку, гетьман заклав надійний фундамент для подальшого розвитку української освіти [91, с. 45].

Дослідниця Регіна Гаврилова, яка аналізувала мовне питання, дійшла думки, що П. Скоропадський хотів, щоб українська мова розвивалася та була єдиною в країні, яка б існувала. Сам гетьман, який виріс у Російській Імперії, так і не зміг для себе чітко визначитися з цим, бо вважав, що українська та російська мова повинні існувати разом, що, на думку дослідниці, й було помилкою гетьмана [72, с. 52–53]. Він впроваджував українську мову в суспільство, але йому не вдалося відокремитися від Російської імперії і зробити Україну самобутньою.

Слизова Ніколаєнко аналізувала політику з питань культури та науки при владі П. Скоропадського, і зазначила, що попри тяжку політичну ситуацію в країні, недостатню кваліфікацію культурних і освітніх діячів, гетьману все ж вдалося запровадити обов'язкове вивчення української мови та навчання на рідній мові необхідних предметів у середніх та початкових школах. Для цього педагогів відправляли пройти обов'язкові курси з української мови. Але в державному управлінні з українською мовою було важче, її потрібно було посадовцям неукраїнського походження вивчати [88, с. 36]. Загалом, Є. Ніколаєнко відмітила, що уряд зробив багато позитивного

в освітній галузі Української Держави. Була проведена українізація шкіл на всіх рівнях. Розуміючи проблему створення української національної держави, гетьман наполіг на обов'язковому вивченні в навчальних закладах таких загальноосвітніх предметів, як українська мова, українська література, історія України та географія [84, с. 36].

Отже, зазначимо, що незважаючи на велику кількість досліджень з цієї теми, історики досі не мають єдиної оцінки політики П. Скоропадського в сфері культури та українізації. Одні говорять про його недостатню відданість українським інтересам, інші ж вважають, що все вийшло і гетьман заклав фундамент розвитку української культури.

І тому ми дійшли висновку, що історіографія цього питання досить складна, і має свої специфічні риси. Це, по-перше, пов'язано з різними епохами, які накладали свій відбиток на людську свідомість.

Натомість сучасні українські історики, не маючи ідеологічних засад, намагаються дати більш ширшу і об'єктивнішу оцінку діям та владі П. Скоропадського, але їх погляди різні на ті чи інші питання, тому дослідження має бути продовженим, та знайти спільну думку істориків.

1.2. Джерельна база та методологія дослідження

Джерельну основу дослідження становлять чисельні й різноманітні опубліковані матеріали Української Держави за період від 29 квітня по 14 грудня 1918 року. Для розгляду джерельної бази в українській історичній науці було використано порядок класифікації. Джерела можна об'єднати у ряд видів – законодавчі, організаційно-розпорядчі, діловодні, періодична преса та джерела особового походження.

Найбільш широку базу нашого дослідження складають **законодавчі документи**, за якими ми можемо простежити, які закони видавалися щодо української культури та які процеси стосувалися розквіту науки і освіти за часів правління П. Скоропадського. Можемо також продивитися, які закони

мали забезпечити фінансування курсів українознавства, будівництво шкіл, національної бібліотеки. Ця широка база джерел дозволила проаналізувати важливі аспекти дій і законотворення Міністерства освіти.

Журнали засідань Ради Міністрів є дуже важливим джерелом для дослідження діяльності уряду гетьмана і законотворення Павла Скоропадського. В Журналах ми можемо простежити вироблені Радою Міністрів проекти в освітній та культурній галузі, які у подальшому направлялися на розгляд гетьмана Павла Скоропадського. Утворення Української Академії Наук та Головного управління мистецтва та культури, на чолі з Дмитром Дорошенком, створення українських вишів, набору наукових кадрів, асигнування на необхідні культурні потреби та ін. [3; 29–36; 42–44; 45–54; 55–58; 38–40; 60–63; 66–68].

Організаційно-розпорядча документація відтворює ті чи інші накази та пропозиції у сфері культури та освіти. Ці накази стосувалися широкого кола освітніх та культурних процесів із вибору дійсних членів в Українській Академії Наук, про утворення нового шкільного року в початкових школах на українській мові. Важливу частку складають накази щодо асигнування по утриманню шкіл, національно-культурних будівель, про заснування Державного академічного театру, державного оркестру та їхнього утримання, та накази, що стосувалися театрального, мистецького і кінематографічного життя.

Діловодна документація складає невелику частку джерел в нашому дослідженні, але має першочергове і важливе значення. Завдяки їй ми можемо розглянути роботу уряду та міністрів щодо політики культури та мистецтва, зрозуміти управлінську діяльність та більш ширше познайомитись з суспільним настроєм, на зміни українського інтересу та національного відродження.

Через них ми можемо побачити діяльність Ради Міністрів, та Малої Ради Міністрів, щодо культурної та освітньої політики. Важливу частку джерел становлять й державні акти Павла Скоропадського, через які також можемо

простежити заснування бібліотек в Українській Державі, продивитись, як проходила українізація у школах, гімназіях та селах, розглянути курси українознавства для вчителів [37; 59].

Періодична преса. «Державний вісник» є прикладом періодичної преси, з якого бралися різні постанови, накази, промови гетьмана П. Скоропадського, коротка інформація про те, які зміни відбувалися в Раді Міністрів Гетьманату на той час та різних Міністерствах. Але нас цікавили ті вісники, що безпосередньо стосувалися розвитку та українізації культури та освіти [4; 5].

Джерела особового походження. Значний інтерес представляють мемуари Павла Скоропадського [65], в яких він розповідає про свій шлях до влади, становлення та розвиток Української Держави у період його правління. Спогади відкривають нам завісу особистих думок та суджень гетьмана і акцентують увагу на різних аспектах влади в Українській Державі. Тому огляд цього джерела, не забуваючи, що воно суб'єктивного характеру, разом із іншими об'єктивними джерелами, допоможуть нам всебічно розглянути освітні та культурні процеси за Павла Скоропадського. В своєму дослідженні ми намагалися, окрім того, що наводили розповідь Гетьмана, об'єктивно оцінити це мемуарне джерело.

На сьогодні для дослідника та історика дуже важливо вивчати особисті думки діяча, для того, щоб розуміти характер його поведінки, та простежити і зробити з цього висновок. Але нас цікавила розповідь П. Скоропадського саме про культурне піднесення за його часів, тому ми використовували це джерело з цією метою.

Важливими є щоденники-спогади Володимира Вернадського [1], в яких науковець висвітлював тогочасні події в Україні у період з квітня по грудень 1918 р., за правління Гетьманату П. Скоропадського. Також цікавими є журнали засідань щодо заснування Української Академії Наук. Нас цікавив Журнал 1, де йшлося про створення Української Академії Наук та її розвиток [69].

Поряд з цим спогади й Володимира Винниченка про революцію 1917 – 1921 років, яка присвячена головним подіям української боротьби за незалежність в той період [70]. Політичними вподобаннями Володимира Винниченка можна вважати його коливання між українською державною незалежністю та ідеєю української радянської республіки.

Щоденники Миколи Василенка та його листування з Володимиром Вернадським за період 1918 року представляють значний інтерес для нашого дослідження. Їх спілкування стосувалося на різні культурні та політичні теми, в яких вони обговорювали ситуацію, що склалася в Києві у 1918 році, ідеї та створення Української Академії Наук [95].

Звідси можна дізнатися про розвиток культурної, освітньої та державної роботи за період правління П. Скоропадського.

Методологія дослідження. Здобуття правдивого знання про освітню та культурну політику П. Скоропадського здійснювався на основі застосування системи принципів та методів історичного пізнання. У нашій роботі застосовувалися такі принципи й методи, як об'єктивності, системно-структурний, порівняльно-правовий, синтезу та узагальнення, аналізу наукових джерел та принцип історизму.

Метод об'єктивності використаний здобувачем на основі нейтральності та забезпечення відсторонення від основних політичних процесів, у своєму дослідженні аналізуючи тему культури та освіти за правління П. Скоропадського.

Системно-структурний метод дозволив систематизувати отриману інформацію, структурно поділити її на розділи та підрозділи для кращого аналізу та упорядкованості матеріалу. Порівняльно-правовий метод дозволив обирати джерела, аналізуючи їх правову структуру, порівнюючи та використовуючи у нашому дослідженні в галузі освіти та культури.

Синтез та узагальнення використовувалися по-перше, для об'єднання всієї інформації, по-друге, для узагальнення здобувачем теми і вироблення відповідних висновків. Аналіз наукових джерел дозволив нам критично

підійти до джерел, а принцип історизму, як головне правило у дослідженні, застосоване до об'єкта, дозволив нам розкрити державотворчу сутність П. Скоропадського та його уряду у впровадження політики розвитку української культури та науки. Також у дослідження було й місце допоміжним, або спеціальним засобам, наукового пізнання, які були пов'язані з використанням новітніх інформаційно-комунікаційних технологій. На етапі пошуку джерел, за допомогою системи Internet з електронної бази Інституту НАН України було здобуто великий пласт джерельної бази документів і матеріалів Української Держави. Через всесвітню «павутину» у електронному каталозі наукового сайту П. Гай-Нижника було також виявлено низку опублікованих джерел, які є копіями, які відображали діяльність Міністерства освіти за часів правління П. Скоропадського.

Отже, при дослідження розвитку освіти та культури при владі Павла Скоропадського було застосовано низку методів, і це дозволило нам комплексно та докладно з'ясувати процес становлення освіти і науки, простежити наслідки, окреслити значення культурних та освітніх процесів, що відбувалися за неповних 8 місяців Гетьманату.

Висновки до розділу 1.

Зазначимо, що дослідження правління гетьмана Павла Скоропадського має під собою чималу історіографію. Основні принципи та підходи у розвитку наукової історичної думки стосовно цього періоду Української революції 1917 – 1921 рр. були закладені її учасниками, зокрема Дмитром Дорошенком. Здобутки советської історіографії не мали наукового значення.

У незалежній Україні розпочався якісно інший період у вивченні культурно-освітнього життя України за гетьманату. У новітній історіографічний період відбулося своєрідне відновлення доброї репутації Павла Скоропадського, його культурно-освітньої політики та її основних діячів, спростовано найбільш одіозні ідеологеми советської історіографії. Дослідники аналізували предмет нашого розгляду під різними кутами зору,

приділяючи увагу як здобуткам, так обмеженням в реалізації відповідних замислів – соціальним, економічним та кадровим. Утім, спостерігається брак комплексних досліджень.

Джерельна база складається з чисельних та різноманітних джерел. Дослідження спирається на законодавчі акти, організаційно-розпорядчі та діловодні документи, матеріали періодичної преси та джерела особового походження. Віднайдені носії історичної інформації характеризуються значною змістовністю та вірогідністю, що дає змогу вирішувати визначені наукові завдання та більш-менш повно відобразити освітній та культурний напрями діяльності Української Держави П. Скоропадського.

РОЗДІЛ 2

ОСВІТНЯ ПОЛІТИКА

2.1. Шкільництво та вища школа

Павло Скоропадський активно брав участь у формуванні Уряду у травні 1918 року, і головними для нього критеріями було те, щоб в Уряді були або етнічні українці, або ті, які були тісно пов'язані з Україною. Ще одним головним критерієм була освіченість людей, їх наукові таланти та досягнення. Гетьман вважав, що урядовець повинен володіти діловою здатністю, відповідальністю, розумністю, бажанням принести користь Українській Державі.

Сформований уряд Павла Скоропадського вважав за необхідне почати національне відродження української освіти, як один із важливих чинників для формування Української Держави. Піднесення економіки і розвиток фінансів дозволили уряду покращити освітню галузь за допомогою фінансування, та зробити низку проектів, які б сприяли розвитку освіти і науки у майбутньому.

Питання як залучити еліту, яка б могла допомогти у становленні Української Держави, турбувало гетьмана. На відміну від українських соціалістів, які вважали, що стару еліту необхідно ліквідувати та позбутися неї, П. Скоропадський вважав, що ця еліта може допомогти у розбудові української держави, взявши з еліти їх досвід та необхідну освіту.

Але найбільшого розквіту вдалося, нашу думку, Українській Державі 1918 р., зробити у сферах внутрішнього життя. Це було відповідно, організація освітніх процесів та культурна розбудова. Як глава своєї держави, гетьман вважав, що держава повинна всебічно розвиватися в культурі та освіті, а тому в Україні повинно було бути безліч національних культурних і освітніх установ, от як наприклад, університети, державні театри, бібліотеки

та мережа українських шкіл. Ставилося питання про те, щоб все це відкривалося заново, або поруч, але не було простим перейменуванням старого на нове.

Гетьман П. Скоропадський вважав, що необхідно підтримувати Українську Державу в розвитку, і почав з освіти, як з найбільшої вразливої тогочасної ланки, яка дійсно потребувала реформування в українському русі. Але в той же час, його наміри були не витіснити школи з російською мовою навчання, а створити ті ж самі школи, але з українською мовою навчання. Він також вважав, що російська мова, культура, повинні йти поруч з українською культурою. Ще на початку травня Уряд П. Скоропадського затвердив курс на українізацію, де рішуче наголошував, що стоїть на стороні розвитку української культури, освіти, національної ідентичності. В той же час міністерством освіти було обрано Миколу Василенка, і 2 травня 1918 року він вступив в свої обов'язки [78, с. 4–6].

10 травня було оприлюднено Радою Міністрів «Урядове повідомлення» та низку законів, в яких говорилося про початок необхідного курсу для розвитку української національної культури, мови, освіти [68, с. 76–78].

Свою діяльність у освітній сфері П. Скоропадський почав зі створення та реформування національної школи, але все це відбувалося в складних соціальних та політичних умовах для країни. Складним було те, що лише в початковій школі вчителі володіли й викладали українською мовою, а інші верстви шкільної ланки, середні та вищі школи спілкувалися російською, і з ними було важче. Це було пов'язано з тим, що в цих школах переважно були російськомовні вчителі. Тому перед Павлом Скоропадським постало питання, як це виправити, адже не всі тогочасні вчителі сприймали негайну українізацію.

Особлива увага виникала також при реформуванні національної школи і в регіонах Холмщини і Підляшшя, які були на той час окупованими німецькими і австро-угорськими військами. 14 червня 1918 року Рада Міністрів оприлюднила новий закон, яким асигнувала допомогу для освіти

на Холмщині та Підляшшя. А вже 15 червня в м. Берест були відкриті курси українознавства для вчителів, які б повинні були викладати на Холмщині, Волині та Підляшші [81, с. 126–128]. 6 серпня 1918 року, уряд ухвалив низку законів, які стосувалися справ народного шкільництва. Самий перший і головний закон наголошував, що нижчі різnorodні початкові школи віднині будуть об'єднані до одного типу початкових шкіл в Україні [48, с. 214].

Уряд планував надавати допомогу місцевим громадам на відкриття кожної початкової школи в розмірі 12.500 крб [25, с. 163–164]. У зв'язку із цим однокласні та двухкласні та міністерські, парафіяльні школи тощо, які існували в Російській імперії, тепер становили єдину нижчу початкову ступінь освіти – нижчу початкову школу.

У початковій школі навчання тривало 4 роки і було безкоштовним. Цей тип шкіл був краще всього забезпечений українськими книжками, літературою та вчителями, які володіли українською мовою і бажали вчити дітей українською мовою. Вищі органи влади Української Держави ухвалювали різні рішення стосовно забезпечення початкових шкіл підручниками та навчальними посібниками.

Вчителям було підвищено платню. Встановлено на рік 1800 крб учителю та 300 крб – законоучителю. За кожні 5 років стажу призначалась надбавка – 120 крб [26, с. 164]. Як бачимо з табл. 1, ухвалою Ради Міністрів фінансувалися шкільні комплекти для початкової школи для вчителя та – законоучителю.

Таблиця 1

Фінансування навчального комплекту початкової школи (ухвала Ради міністрів 19.07.1918) [25, с. 163–164].

Видатки	Сума у крб
На нормальний шкільний комплект	2.100
у тому числі:	
на шкільний комплект вчителю	1.800
на шкільний комплект законоучителю	300

Зазначимо, що саме у початковій школі зміни та реформи Міністерства освіти були найуспішнішими. 22 липня та 5 серпня продовжуючи політику українізації, Міністерство освіти видало накази на 1918–1919 рік навчання вести всі предмети в школах українською мовою [58, с. 179].

Але не зважаючи на такі закони, початкова школа допускала викладання тією мовою, яка була зручною та яку краще знали. І це була російська мова. Незважаючи на це вводилися обов'язки ввести предмети з українознавства. Це українську мову та літературу, історію, географію [49, с. 21–22; 72, с. 48].

Ще одним рівнем навчання, другим, була вища початкова школа, в якій навчалися діти 10–12 років, після того. Як закінчувалися нижчі початкові школи. Навчання було платним та тривало 3 роки [91, с. 43].

В цій ланки шкільництва не вистачало освічених педагогів, не вистачало підручників українською мовою, а тому Міністерство освіти ставилося до реформування цих шкіл обережно, та розуміло, що для цих шкіл знадобиться більше ресурсів та асигнування. Тому Рада Міністрів у червні також асигнувала необхідні кошти на видання і створення підручників [91, с. 43].

Низкою законів Павло Скоропадський зміг відтворити шкільне навчання, і одразу постало питання щодо педагогів, які це навчання будуть давати в маси. Наступна мета полягала у проведенні реформи з підготовки вчителів, які б мали володіти окрім свого предмету, ще й українською мовою, щоб навчати дітей. Потрібно було змінити роботу вчителів, зробити їх профільними, спроможними кадрами, для подальшого навчання. Були також створені вчительські семінарії та інститути з підготовки кваліфікаційних кадрів. Засновано 2 інститути та 12 семінарій для вчителів [37, с. 153].

Рада Міністрів 9 травня 1918 року прийняла рішення, згідно якого Міністерство освіти мало організувати курси для вчителів і педагогів, для того, щоб поліпшити знання української мови, і на це Уряд виділив багато грошей.

Для успішного відкриття всіх україномовних ланок шкільництва і для забезпечення їх надійним, кваліфікованим складом педагогів, однією з

головних задач було максимально успішно провести курси українознавства для педагогів та вчителів [59, с. 1]. Щоб забезпечити ці курси необхідним матеріалом, підручниками, Уряд Української Держави асигнував понад 2 184 790 карбованців. Ці курси продовжувалися більше ніж пів року, і мали значний успіх і поширення української мови серед викладачів та педагогів [81, с. 126–128].

Ці курси мали підготувати вчителів середніх та вищих початкових шкіл, та вчителів нижчих початкових шкіл. Вони проводилися з 1 червня до 1 вересня 1918 року, і змогли підготувати близько до 15 500 тисяч педагогів, навчаючи їх українській мові [42, с. 103]. Було відкрито 1 200 нижчих початкових шкіл [91, с. 42].

Як бачимо з табл. 2, 11 липня Мала Рада Міністрів ухвалила рішення про асигнування майже 92, 5 млн крб на утримання нижчих початкових шкіл.

Таблиця 2

Видатки на нижчі початкові школи* [20, с. 513].

Предмет видатків	Дата ухвали	Розмір видатку в крб
По утриманню нижчих початкових шкіл	11.07.1918	92.460.691

*Ухвалено Малою Радою Міністрів

Також вийшла Постанова Міністерства освіти, яка з 5 серпня 1918 року впровадила заснування вищих початкових шкіл в національному дусі на новий 1918–1919 рік навчання [39, с. 561].

Було видано звернення Міністерства освіти, в якому вони зверталися до губернських та повітових земських та міських управ, які керували вищими початковими школами, з тим, щоб вони мали змогу розробити проєкт вищих шкіл згідно національного інтересу України та її українізації [88, с. 32–35].

Окрім української мови, майбутні кваліфіковані вчителі проходили курси пов'язані з географією та літературою України, мистецтвом, бо в школі

вводилися нові предмети, такі як: українська мова, українське письмо, історія мистецтва, географії, історії України. Арифметика, сільське господарство та ін. Тому щоб гідно навчати дітей, вчителям потрібно було знов таки опанувати ці предмети.

В Одеському та Київському шкільних кругах з 1 липня 1918 року почали працювати курси для вчителів середніх шкіл, щоб допомогти їм з впровадженням української мови та українських предметів України [49, с. 21–22]. В першу чергу до цих курсів зараховувалися вчителі, які мали рекомендацію та направлення від земства, міста, або вчительської спілки, і їм в першу чергу надавалося право бути на цих курсах. Тому реформуючи школи, курси для вчителів, постало й питання у реформі для вчительських семінаріях та їх шкільних кругів.

Курси для вчителів, окрім основної території України проводилися й на території Воронежчини та Курщини. В своїй промові на учительських курсах від 29 червня 1918 року Павло Скоропадський закликав любити Україну, віддано ставитися до національної розбудови та вірити в майбутнє українського народу [80, с. 23]. Він також був присутній на з'їзді представників українських комісарів, слухаючи останні зміни в сфері освіти і запевнив всіх присутніх, що до української освіти він ставиться з особливим тремтінням [80, с. 24–25].

Уряд постійно розглядав питання фанансування різних потреб освітянської галузі, в першу чергу початкової школи. Як бачимо з додатку 1, в червні було ухвалено рішення про виділення 2 млн карбованців на видання шкільних підручників, близько 200 тис. – курси вчителів польських та єврейських шкіл. У липні – про виділення 5 млн карбованців на відкриття початкових шкіл. Траплялися негайні видатки та дуже дрібні.

Реформуючи освіту, увага також була приділена й дошкільному вихованню та позашкільній освіті. Тому 23 серпня 1918 року Міністерство освіти через Раду Міністрів видало закон, про необхідність асигнування та

надання коштів на дошкільне виховання та позашкільну освіту [44, с. 244–245].

З табл. 3 бачимо, що 5 серпня та 23 серпня 1918 р. Рада Міністрів ухвалила закон про асигнування на півріччя з 1 липня 1918 р. до 1 січня 1919 р. 5.949.350 карбованців на позашкільну освіту і 500.000 на потреби дошкільного виховання.

Таблиця 3

Видатки на позашкільне та дошкільне виховання у 1918 р.* [44, с. 244–245].

Предмети видатків	Розмір видатку у крб	Дати ухвал
Дошкільне виховання	500.000	05.08.1918; 23.08.1918
Позашкільна освіта	5.949.350	
Усього	6.449.350	

*Ухвалено Радою Міністрів

Ці гроші планували витратити в першу чергу на допомогу позашкільній освіті, вечірнім курсам, дитячих садків, дитячих бібліотек, вистав, культурних розваг, та ін. [71, с.13–14].

Було вирішено, що кожен рік Рада Міністрів буде виділяти кошти на освітні процеси та культурні процеси до Міністерств освіти і мистецтва. Також продовжувалася робота з підтримкою дошкільного і позашкільного виховання дітей, видавалася необхідна література, якої вкрай не вистачало. Організовані курси для підготовки кадрів з дошкільної освіти також продовжувалися, але тепер мали україномовний характер та українізоване виховання.

В Києві були улаштовані курси для підготовки інструкторів та діячів дошкільного та позашкільного виховання. Цими курсами займалися освічені українські діячі, один з яких – Микола Шугаєвський [42, с. 103].

Середні школи були наступним рівнем освіти в Українській Державі. На початку правління Павла Скоропадського було утворено середні школи, які були платними. Навчання відбувалося вісім років.

Міністерство освіти підтримувало середні школи фінансуванням, асигнувавши понад 400.000 карбованців, а також роблячи їх державними.

До них учні вступали після закінчення початкової школи. Навчання там тривало 8 років і було платним. Було вирішено 1 червня 1918 року створити Департамент середньої освіти, яким керував А. Синявський. Цей Департамент завідував новими середніми школами з українською мовою викладання, укомплектував та опікувався педагогами, розробляв підручники та необхідні моменти для навчання [71, с. 9–10].

Микола Василенко також переймався щодо українського шкільництва, але щодо середніх шкіл та університетів, він тримався погляду, що потрібно залишити старі російські навчальні заклади, додав лише в них кафедри українознавства.

Надавало Міністерство освіти також фінансову підтримку і місцевим самоврядуванням і громадським організаціям, які були направлені на розвиток шкільництва. З їх допомогою у 1918 році змогли відкритися 50 середніх шкіл з українським спрямуванням [21, с. 582].

Микола Василенко, міністр освіти Української Держави, вважав, що треба відкривати і утворювати українські школи та гімназії поряд з російським шкільництвом, а вже далі, коли український рух та Українська Держава зможе укріпитися, переробляти російські школи в українські, тобто з повним українським навчанням, та повними профільними знаннями.

Розвиток українських гімназій припав ще на весну 1917 року, в революцію, у таких містах, як Київ, Чернігів. Полтава, Харків, Одеса, Катеринослав з ініціативи українських громад, при П. Скоропадському ці гімназії були взяті на державний кошт, та продовжували розвиватися [12, с. 543].

У 1918 році навесні у Києві вже було відкрито три гімназій. В них як правило працювали відомі українські педагоги і вчителі, освітяни, наприклад, такі, як Микола Плевако, Володимир Дурдуковський, Аркадій Верзилів та ін. [71, с. 15].

Коли було відкрито гімназії в центральних та головних містах України, вони продовжувалися відкриватися й по повітовим містам, і деякі відкривалися у селах. Протягом літа 1918 року були відкриті 54 українських гімназій, на Київщині, на Харківщині, Поділлі, Катеринославі. Відкриття гімназій завжди проходило урочисто, проходили свята, виступали учні зі своїми промовами [80, с. 23].

На потреби відкриття українських гімназій Рада Міністрів асигнувала 20 000 карбованців, дала фінансову підтримку місцевим самоврядуванням та організаціям, які опікувалися гімназіями. Отож, фінансова підтримка та відкриття україноспрямованих гімназій дозволило випускникам вільно навчатися українською мовою [16, с. 642].

21 липня Мала Рада Міністрів ухвалила рішення прийняти на державний кошт (улаштування та утримання) 50 середніх навчальних закладів, на це виділялось разом 900.747 крб [Додаток 2].

29 липня 1918 року Рада Міністрів ухвалила 600.000 крб асигнування на господарчі потреби та видатки державних середніх загальноосвітніх шкіл [91, с. 42]. Було виділено 500.000 крб на закінчення будівництва Ольгінської гімназії [Додаток 2]. Робота в сфері освіти шкільництва продовжувалася, хоча і не завжди так, як хотілося, але успіхи також були в українізації освіти та розбудові і націоналізації навчання.

Загалом, уряд фінансував і менш значущі проекти, пов'язані з ремонтом, добудовою та допомогою на утримання середніх навчальних закладів [Додаток 2].

Українізація мала свої плоди, але найбільш успішною вона була на селі, а в місті українські школи та гімназії відкривалися поруч з російськими, в яких була впроваджена українська мова навчання. У промовах гетьман Павло

Скоропадський наголошував на необхідну українізацію, побудову незалежної та самобутньої Української Держави, та враховував стан цієї освіти та відповідні до них завдання.

Павло Скоропадський вважав, що поки немає на меті руйнувати ту систему освіти, що вже була, а думав, що в ній треба поступово впроваджувати українську систему освіти, будувати українські школи й гімназії, а вже далі змінювати систему освіти, коли перші починання зможуть утвердитись. Але деякі педагогічні колективи, або батьки, не всі сприймали негайну українізацію, а тому відстоювали право навчатися на російській мові.

Звертаючись до спогадів гетьмана, бачимо, що аналізуючи реформування в сфері шкільної освіти, писав: «Микола Василенко в середній школі знаходив особливі труднощі, був різкий антагонізм між російським учительським персоналом та українською, і та й інша сторона висували непримиренні вимоги. З одного боку, українці хотіли все до останньої гімназії українізувати, з іншого, росіяни робили все, що могли, щоб рівно нічого українізувати» [65, с. 214].

Проблеми, які були на той час в народній освіті, викликали у гетьмана особливу увагу: «Я не входитиму також у всі подробиці всіх наших переживань у справі народної освіти в Україні за час Гетьманства... Нижчі школи були в змозі повного розвалу. Головна турбота міністерства полягала в тому, щоб створити умови, за яких з осені заняття могли б нормально відновитись... в багатьох школах не було вчителів, будинки були, особливо у прифронтовій смузі, у жахливому стані.

Для підготовки вчителів до нових вимог, пред'явлених міністром до сільських вчителів, було влаштовано у Києві кілька учительських з'їздів, Василенко надавав цим з'їздам великого значення. Одним із актуальних питань цього часу було збільшення платні вчителям, як нижчих, так і середніх навчальних закладів» [37, с. 153; 65, с. 230].

Підтримував гетьман і українські гімназії: «Як приклад, я можу вказати на запитання українських гімназій у Києві. У цьому місті, якщо не помиляюся, було дванадцять російських гімназій, можливо, більше, але принаймні не менше.

Передбачалося відкрити чотири українські. Спочатку міністр знаходив можливим залагодити всю цю справу самотійно, потім справа до того загострилася між українцями і всіма колами великоросів, які мали дотик до гімназичної справи, що довелося вже мені самому постаратися якось залагодити цю суперечку.

До мене були і директори гімназій та батьківські комітети однієї та іншої сторони. Українці були у нестямі, не маючи приміщень під українські гімназії. Росіяни знаходили нескінченну масу відмовок всіляко гальмувати розміщення українських гімназій. Я наказав начальнику свого штабу особисто ознайомитися з усіма варіантами для вирішення цього питання. На одному з них зупинився і мало не силою передав звільнені приміщення українським гімназіям.

Потрібно зауважити, що питання не йшлося про те, щоб скоротити кількість російських гімназій, а лише про те, щоб потіснитися і дати можливість дітям українців половину навчального дня» [65, с. 230–232].

У своїх спогадах Павло Скоропадський торкається й міністра народної освіти, Миколи Василенка, про якого каже, що він на його думку, був гарною кандидатурою на цю посаду. М. Василенко був ознайомлений з українським питанням, та підтримував його, але через свої вподобання до наукових закладів та вищих шкіл, середні і початкові школи потребували значно більшого впливу та реформуванню [65, с. 165–166].

Все ж таки, багато радикальних кіл були налаштовані проти міністра народної освіти, і вони не підтримували його, хоча М. Василенко обіцяв зміни в ланках середньої школи, все ж таки цього не відбулося [65, с. 230].

Поряд з реформуванням шкільної освіти, впроваджувалися зміни й у вищих навчальних закладах. Нове навчання студентів мали забезпечити

нові правила, які вийшли 16 липня 1918 року і називалися «правила прийому до університетів 1918–1919 рр.» [64, с. 170]. Вони мали на меті продовжити нове навчання, на український лад, беручи всіх, хто закінчив середню школу. Брала не тільки чоловіків, а й жінок, та євреїв.

31 липня 1918 року був ухвалений закон про заснування в Київському, Харківському та Одеському університетах по чотири кафедри українознавства. Це були кафедри української мови, літератури, української історії та права. Також були створені дві кафедри української мови та історії в Ніжинському історично-філологічному університеті [52, с. 299; 63, с. 302–303].

Була створена комісія під головуванням академіка Володимира Вернадського, яка опікувалася справами вищих шкіл та університетських інституцій. До цієї комісії були також залучені такі професори, як Микола Сумцов, Дмитро Багалій, Володимир Лучицький, та ін. [76, с. 210–212].

Ця комісія почала ставити питання про утворення Київського Державного українського університету, тому вже з липня робота над цим почалася, і 17 вересня 1918 року був утворений закон про те, що Київський університет віднині має бути перетворений в державний український університет [29, с. 255; 51, с. 237–239].

Павло Скоропадський схвалив закон Ради Міністр щодо Київського університету, схвалив він й додавання чотирьох україномовних факультетів. Але перетворювати Київський університет Св. Володимира на суто український П. Скоропадський відмовився. Також утворився Комітет з будівництва університету, який очолив міністр у справах мистецтва та національної культури Дмитро Дорошенко.

Відкривалася бібліотека в університеті Св. Володимира. На її будівництво було витрачено 500 тис. крб [33, с. 185, Додаток 3]. Також було виділено гроші на ремонт Київського політехнічного інституту (236 тис. крб) та на інші державні університети, для їх розвитку [38, с. 335–336, Додаток 3].

27 вересня 1918 року окремим законом було виділено Ніжинський державний інститут князя Безбородька як українська державна вища школа. В ньому створювалася кафедра історії України, кафедра української мови, кафедра української літератури. Викладання ставало українською мовою і обов'язковим. Цей інститут був затверджений як державний і національний інститут Української Держави [63, с. 302–303; 47, с. 298].

Урочисте відкриття Київського державного університету та його україномовних кафедр відбулося 6 жовтня, де на відкритті був присутній сам гетьман П. Скоропадський. Він виголосив промову, в якій зазначав, що тільки розвиток культури, освіти, науки, розвиток українізації та значущість національних інтересів можуть призвести до розвитку державності та стабілізації Української Держави [87, с. 183–184]. Після цього національно-державним університетом додавався ще Катеринославський гірничий університет.

16 жовтня Рада Міністрів ухвалила рішення асигнувати 1.488.300 крб на утримання особового складу Київського політехнічного, Харківського технологічного, Катеринославського гірничого та Харківського ветеринарного інститутів [Додаток 3].

В тому ж засіданні уряду на утримання особового складу університетів Св. Володимира, Харківського, Новоросійського в Одесі та Ніжинського історико-філологічного інституту було виділено 1 млн крб [Додаток 3].

Законом від 17 серпня 1918 року було затверджено створення Кам'янець-Подільського університету, і важливу роль в цьому зіграла ще й міська рада Кам'янця. [46, с. 240; 77, с. 20]. Були розіслані запрошення на відкриття цього університету [41, с. 1–3].

Міська Рада Кам'янця, а саме 6 липня 1918 року прийняла рішення, яким виділяла ділянку землі під будівництво університету та фінансувала на це 1 000 000 карбованців. А також виділила приміщення для розташування університету. Це повинна була бути Кам'янець-Подільська технічна школа.

Також у Кам'янець-Подільському університеті відкрили богословський факультет [45, с. 362–364].

6 жовтня 1918 року у Полтаві також було відкрито перший україномовний факультет, який вважається першим кроком до створення Полтавського університету та його українізації.

Цей факультет та згодом університет був заснований місцевою «Просвітою» завдяки матеріальній допомозі Полтавського земства. Окрім Полтави, в інших містах України також відкривалися україномовні університети, наприклад, у липні 1918 року в Катеринославі. Його було відкрито заходами катеринославського міського самоврядування, на базі Катеринославських жіночих курсів. Він вважався приватним місцевим закладом, яким опікувалася опікунська рада [84, с. 26].

Ці університети ставали національними та державними, і на них асигнувалися гроші, для комфортного навчання та необхідних учбових предметів. Окрім цього, завдання полягало в тому, щоб асигнувати на виготовлення палива та дати його в необхідні місяці під навчання [30, с. 174].

Ставало питання про необхідність забезпечення кваліфікованих кадрів і тому, 23 вересня Міністр освіти Микола Василенко створив 20 дворічних стипендій для належної підготовки професорів та викладачів в університети. Для того, щоб отримати цю стипендію, педагоги повинні були скласти іспит. Або ж підготувати дисертацію, яка б показувала їх освіченість. Розмір цих стипендій становив від 2 000 до 5 000 карбованців [35, с. 297; 62, с. 290–291].

Але університет Св. Володимира Павло Скоропадський відмовився українізувати, і пояснив це так: «Українці, які, не в образі буде їм сказано, люблять одразу брати широкий розмах, не зважаючи на жодні дійсні умови життя, ще в травні місяці надіслали до мене депутацію з клопотанням про українізацію університету Св. Володимира», – згадував у спогадах П. Скоропадський [65, с. 231]. «Відверто кажучи, я це оцінив як абсурд: розладнати докорінно один з найстарших університетів, що має величезну,

світову заслугу в країні, де ми й так страждали через відсутність достатньої кількості вищих навчальних закладів» [65, с. 218].

Після проголошення Української Держави в ній активно почалася робота з розбудови національної освіти, культури та науки. Продовжувався курс керівництва на українізацію всіх ділянок влади та структури. Видавалися закони, писалися правила на український лад. Україна, на відміну від більшовицької Росії ставала більш політично спокійною, в ній продовжувалося розвиватись мистецтво та український рух.

Тому зазначимо, що політика Павла Скоропадського робила рішучі кроки з питань врегулювання освітньої ситуації в Українській Державі, і була спрямована на національні інтереси. Гетьман дбав та опікувався освітньою культурою, відкривав нові школи та гімназії, робив на нашу думку все можливе, щоб учні мали змогу навчатися українською мовою. Але через ряд своїх консервативних думок, які мав і міністр освіти, наприклад, Микола Василенко, який вважав, що потрібно вводити в російські заклади лише кафедри українства, цього було недостатньо. Але можемо відмітити культурний прорив протягом семи з половиною місяців правління П. Скоропадського.

2.2. Впровадження української мови в освітньому середовищі

Павло Скоропадський, розуміючи який культурний вплив несе українська мова, вважав за необхідне дотримуватися важливості та поступовості реформування всіх різних ділянок галузі і особливо, це стосувалося мовного питання.

Гетьман затвердивши Уряд, поставив чітку вимогу до них: впродовж трьох місяців навчитися українській мові та перейти на неї на постійній основі у роботі. Якщо урядовець не виконував цю вимогу, йому загрожувала втрата посади.

Проте, на нашу думку, Павлу Скоропадському так і не вдалося досягти мовного порозуміння за часи його правління в Українській Державі. З цього приводу Володимир Винниченко писав: «Хоч воно і декларувалося, що державною мовою на Україні є тільки українська мова, а тим часом вища судова інституція, Сенат, більшості голосів постановила, що й руська мова повинна вважатися державною мовою. Хоч заявлялось, що на провінції також повинна скрізь українська мова бути урядовою, а тим часом українців урядовців скрізь було викинено, або арештовано, або навіть розстріляно, а замість них настановлено відомих істино-руських людей» [70, с. 67].

Тому для досягнення остаточної та неодмінної українізації школи і вищі навчальні заклади потребували добрячого фінансування і фахових педагогів, вчителів, які б вільно могли б розмовляти та навчати дітей українською мовою. Хоча фінансування було, в тих політичних непростих умовах, а ось кваліфікованих кадрів не вистачало. У травні 1918 року Микола Василенко зміг затвердити план організації курсів для вчителів, які б мали покращити їх рівень знання української мови [42, с. 103].

Так, Дмитро Дорошенко, міністр закордонних справ Української Держави зазначав, що на М. Василенка було багато нарікань з приводу українських національних кругів, які вважали, що він занадто повільно проводить українізацію, та не бажає назавжди прощатися зі всім російським [75, с. 338–339]. Але українізація все одно тривала, і починався розквіт української культури.

Утім, на думку того ж Д. Дорошенка, багато актів та законів, які стосувалися української культури та мовного закону, залишалися на папері, і не весь Державний апарат дотримувався його, не кажучи вже про нижчі ділянки влади. Дмитро Дорошенко вважав, що треба самим вчителям та діячам освіти опановувати мову, робити всі необхідні підручники, і т.д. [75, с. 339–340].

Найлегше йшлося з народною школою, де вчителі знали українську мову, володіли нею та прищеплювали її дітям. Інші ж школи потребували

необхідну кількість підручників, матеріалів, по яким можна було б готуватися, та вчитися української мови. Все це потребувало величезних зусиль та ресурсів. Тому вирішено було поки що залишати старі російські школи, окрім тих, що вже відкривалися як українські, і впроваджувати в них українську мову навчання, а подекуди й російську мову навчання.

1 серпня 1918 року, був затверджений закон, в якому йшлося «про обов'язкове навчання української мови й літератури, а також історії та географії України по всіх середніх школах» [49, с. 201–202].

Найуспішнішими та найвпливовішими діями Міністерства освіти були дії направлені на нижчі початкові школи, в яких рівень знання української мови був найвищим.

Ці школи були найкраще забезпечені всіма необхідними матеріалами, педагогами та вчителями, які б бажали викладати українською. Були створені програми, інструкції, положення та правила з української мови й з інших дисциплін, які дозволяли краще опановувати матеріал. Завдяки постійній фінансовій підтримці було надруковано та видано більш ніж 130 різних підручників з різних дисциплін тиражем у 2 млн примірників [84, с. 35].

Рівень вищої початкової школи був менше укомплектований всіма необхідними мовними матеріалами, педагогами та профільними кадрами, тому Міністерство освіти поставилося до цього з особливою увагою і розробило проект вищих шкіл, згідно якого планувалося збільшити кількість шкіл, українізувати їх, закупити необхідні підручники на рідній мові та асигнувати на підготовку кваліфікованих українських кадрів для викладання [39, с. 561].

Для того, щоб школи та навчальні заклади могли швидше отримати українські підручники та інший україномовний матеріал, Міністерство освіти надало безпроцентні позички відомим на той час українським видавництвам. Ними стали такі видавництва, як «Вернигора», «Українська Школа». Вони друкувалися за кордоном, у Відні. Була поставлена задача, щоб на початку 1919 року ця партія підручників була виготовлена, але нажаль, це так і

залишилося задумом на папері, бо через зміни політичної ситуації та падіння Гетьманату це стало неможливим [81, с. 128].

До того, як була поручена місія видавництвам у Відні видати велику кількість україномовних книжок, сама україномовна видавнича справа отримала позитивний розвиток при Гетьманаті Павла Скоропадського. Були створені українські видавництва, в книгарнях та кіосках продавали переважно україномовні газети, пресу та літературу, а більшість російських книжок та видань зникли з товарообігу. Також Державна Рада прагнула видавати своє україномовне видання, наприклад, «Державний Вісник» [4, с. 1–2; 5, с. 1–4].

Вищі значно більше потребували змін у мовному питанні, ніж нижча та початкова школа.

Висновки до розділу 2.

Отже, найбільших успіхів за правління Гетьманату Павла Скоропадського було досягнуто в системі освіти та в мовному питанні. Реорганізовані початкові школи, введені обов'язкові предмети з вивченням української географії, мови, літератури і мовою навчання ставала українська. Для дошкільного та позашкільного виховання дітей видавалися та друкувалися підручники на українській мові.

Для підготовки кваліфікованих кадрів та педагогів створювалися курси з вивченням української мови, починали видаватися україномовні підручники, газети, журнали, преса Гетьманського Уряду друкувалася виключно українською. Не всі педагоги старої школи бажали переходити на українську, продовжуючи навчати дітей російською, а в середніх школах дозволялося викладати російською, якщо учені не розуміли української. Продовжувалося реформування національної школи.

Зазначимо, що при гетьмані Павлі Скоропадському почалося реформування системи вищої освіти. Були утворені університети, впроваджувалися українські кафедри, фінансувалася підготовка професорів

та педагогів в університети на українській мові. Свій розвиток отримала бібліотечна справа, була утворена Національна бібліотека у Києві.

В вищих школах та університетській освіті було значно складніше, але в цьому допомагали відкриття українських кафедр, перетворення університетів на державні українські. Тривало фінансування шкіл та освітніх процесів, які б мали поліпшити ситуацію в Українській Державі.

РОЗДІЛ 3

РОЗВИТОК НАУКИ І КУЛЬТУРИ

3.1. Створення Академії Наук України

Головною подією при гетьманстві стало утворення УАН. Павло Скоропадський особисто ухвалив закон від 14 листопада 1918 року, «про заснування Української Академії Наук». Він затвердив перший склад УАН із 12 дійсних членів. Головою було обрано Володимира Вернадського, а 27 листопада 1918 року відбулося перше установче засідання Української Академії Наук [36, с. 341].

Освітня політика гетьмана П. Скоропадського акцентувала увагу на створенні державних установ в Українській Державі, їх розвитку в тих умовах, які склалися в Україні, і мали на меті національну розбудову і піднесення української свідомості. Тому створення Академії Наук України було як напівдержавне об'єднання вчених, як тоді це бачило керівництво Української Держави [84, с. 35]. Як державна інституція Академія Наук мала слугувати національним потенціалом, закладанням наукового та культурного розвитку [81, с.123–128].

Микола Василенко, міністр освіти, на початку травня 1918 року опрацьовуючи цю концепцію, зміг долучити багато людей, дотичних до науки, які потім й склали основу Академії. До них приєднався й професор Володимир Вернадський [88, с. 144].

Павло Скоропадський вимагав від Миколи Василенка рішучих дій по створенню Академії Науки. Гетьман мав свої думки щодо створення Академії, а тому бажав, щоб новоутворена Академія Наук займалася засадами розвитку української культури та мови. Ми припускаємо, що на такі роздуми його могла натякнути створена у 1908 році Фінська Академія Наук.

Наскільки Павло Скоропадський особисто створював Академію Наук, як голова Української Держави? Для цього треба розібрати ті обставини, які

склалися перед цим. Безумно, створення Української Академії Наук була грандіозною обставиною, і для її створення спочатку хотіли запросити видатних науковців з Москви та Петрограда. Для цього ще потрібно було приміщення та обладнання, яке необхідно було закупити та знайти.

Є одна фраза Павла Скоропадського про «палке співчуття», яку він сказав, коли розмовляв з Миколою Василенком та Володимиром Вернадським. Її можна знайти в мемуарах гетьмана, та й в наукових виданнях про створення Академії Наук.

Наприклад, коли був виступ В. Вернадського 9 липня 1918 року на засіданні Комісії по виробленню законопроекту для затвердження Академії Наук, то було сказано, що гетьман в бесіді кинув фразу про «палке співчуття цього починання» з приводу Академії Наук [69, с. 200]. Також простежуємо подібну фразу у спогадах Павла Скоропадського, де він писав «я був дуже задоволений... коли я взявся за створення двох університетів, Київської Академії Наук...» [65, с. 134].

Науковець Г. Папакін припускає, що такими словами була щира реакція Павла Скоропадського на розмови про створення Академії Наук, та у подальшому, на її дієве створення. У цьому гетьман бачив одне із головних своїх досягнень в розбудові Української Держави [87, с. 150].

Як бачимо, заснування Української Академії Наук для Павла Скоропадського було важливим рішенням та подією. Він дуже радів цьому, коли Академія Наук почала свою роботу, а це на нашу думку, характерна риса для людини освіченої та культурної.

Гетьман був згоден з В. Вернадським та М. Василенком про те, що Академія Наук повинна була вирішувати основні питання, пов'язані з розвитком соціального, культурного та політичного життя.

Це передбачало вирішення наукових питань та засад, аналіз розвитку української науки, української мови та національної культури. На думку історика Г. Папакіна, щоб Академія Наук мала активно працювати, для цього

потрібно було розв'язати основні питання, пов'язані з її розвитком та внутрішньою структурою.

Перше питання, яке виникало, це схвалення створення самої Академії Наук, формулювання наукових засад, які б мали на меті розвиток української науки у майбутньому. Друге питання було пов'язано з тим, щоб залучити необхідну кількість науковців до створення Академії Науки. Третє питання мало на меті визначити голову-президента Академії.

Для розв'язання четвертого питання треба було зрозуміти, які організаційні питання можуть виникнути з її створенням, яка робота необхідна буде, для організації основних наукових засад.

Шосте питання повинно визначити основний склад дійсних членів Академії Наук, затвердити їх на урядовому рівні, і якщо вони знаходяться в Росії, мати змогу привезти їх до України. Сьоме питання стосується вирішенню організаційно-технічних питань, щодо початку фінансування діяльності Академії, її технічної та матеріальної бази, забезпечення необхідним обладнанням науковців.

Восьме, останнє питання, про остаточне ухвалення та затвердження Української Академії Наук, затвердження її голови, дійсних членів, щоб все це було задокументовано та мало відповідні до цього накази, які буде необхідно подати на розгляд Кабінету Міністрів та Павлу Скоропадському [87, с. 185].

Вирішення всіх цих проблем вимагало не тільки особистого втручання гетьмана, а й налагодження всіх вище сказаних питань, які б могли в той чи іншій мірі вплинути на розвиток Української Академії Наук.

Навіть Микола Василенко, Міністр освіти не мав таких повноважень, щоб розв'язати ці всі поточні питання та проблеми, які утворювалися при створенні УАН.

Самого Павла Скоропадського на нашу думку, можна вважати одним із ініціатором та людиною, яка прагнула і добивалася створення Академії Наук. Безсумнівно, що він брав на себе велику відповідальність та роль у сприянні

створенні Академії і надавав моральну та дійову підтримку засновникам Академії Наук. Тому це одно із його справжніх досягнень, яке було у нього при владі Української Держави [87, с. 188].

Але окрім бажання створення УАН, були ще й серйозні питання, які потребували негайного вирішення. На першому місці стояв підбор кадрів для УАН, та вибір голови Української Академії Наук. Павло Скоропадський вважав, що на цю посаду може підійти Михайло Грушевський, один із найосвіченіших науковців. М. Грушевський міг би дати велику користь УАН, а сама справа отримала б гарного голову на посаді [87, с. 205–206].

Але Михайло Грушевський від цієї пропозиції відмовився. Наталія Полонська-Василенко зазначає, що причини цієї відмови були не лише політичними, а й особистими. Михайло Грушевський не підтримував політику П. Скоропадського, і не бажав ставати частиною цієї політики, знаходячись в опозиції до гетьмана. Він так і не зміг змиритися з владою гетьмана П. Скоропадського.

Але на думку науковця Георгія Папакіна, одна з причин, чому Михайло Грушевський відмовився, це його інший погляд на призначення Української Академії Наук [87, с. 207].

Тому коли від Михайла Грушевського надійшла відмова, гетьман був вимушений визначитися з іншою кандидатурою на посаду очільника УАН. Ним став Володимир Вернадський, всесвітньої відомий та поважний вчений.

На той час жоден вчений не мав найвищу кваліфікацію в Україні, окрім В. Вернадського, тому П. Скоропадський не мав найкращої кандидатури, окрім нього на цю посаду, беручи до уваги, що слово гетьмана також мало вагоме значення.

Але роль гетьмана у виборі посадовців УАН була меншою, ніж роль у виборі очільника Академії Наук. Павло Скоропадський повністю довірив Комісії всі питання по законопроектів із заснування Академії Наук, взявши на себе лише процедуру видавати необхідні накази та постанови, які б мали відношення до Української Академії Наук [32, с. 185; 43, с. 187; 82, с. 101].

Павло Скоропадський намагався зібрати вчених-українців, таких, як Федір Вовк, Агатангел Кримський та Володимир Перетц. Всі вони були в більшовицькій Росії, але бажали прийняти участь у створенні Академії Наук. Для цього були використані спеціальні поїзди для вивезення вчених. Так, вдалося доставити А. Кримського, а ось В. Перетц давав поради та брав участь через листи [81, с. 123-126].

Володимир Вернадський на посаді очільника УАН зустрічався зі П. Скоропадським лише двічі, і ніяк ці зустрічі у себе в щоденнику не коментував, не залишив жодних цікавих записок з цього приводу. Нема також і відомостей щодо інформування гетьмана про роботу Комісії з питань УАН [86, с. 256–258]. Але гетьман всі накази та постанови щодо УАН підписав, і діяльність Української Академії була розпочата.

Все це потрібно було робити швидко, і не гаяти часу, бо тоді УАН могла б не розпочати свою діяльність у листопаді 1918 року, а можливо, її створення могло б бути загальмованим і не розпочатим. Коли Академія запрацювала, її початковий склад складався з 12 посадовців-науковців, і сама Академія мала такі наукові відділення: перше було історико-філологічне, друге – фізико-математичне, третє – суспільних наук.

За наказом Павла Скоропадського були призначені такі академіки: Дмитро Багалій, Володимир Вернадський, Агатангел Кримський, Михайло Туган-Барановський, Орест Левицький та ін. [87, с. 255–257].

Всі академіки отримали вітання від колишнього Міністра освіти М. Василенка, бо на той момент він вже був головою Сенату, та його заступника – міністра у відставці Петра Стебницького.

Але вже у кінці правління Павла Скоропадського академіки не повідомляли гетьмана про свою роботу в УАН, можливо через те, що в нових політичних реаліях відчували, що правління гетьмана довго не протримається [87, с. 257].

26 листопада 1918 року був затверджений Статут Академії Наук [66, с. 365–377]. Він мав бути найвищою та державною установою в Українській

Державі, яка б підпорядковувалася особисто гетьману Павлу Скоропадському. Її завдання були окреслені чітко: розширення та поглиблення наукової праці, збагачення української науки, книг, мови, культури. Саму Академію було оголошено найвищою національною установою, яка була символом Української Держави, українізації та всього українського [78, с. 20].

Важливу роль у створенні Української Академії Наук відіграла й фінансова політика, яка була ініційована Павлом Скоропадським. Як бачимо з табл. 4 на етапі підготовчої роботи утворення Української академії наук уряд виділив на попередні видатки 200 тис крб. А на її утримання до кінця 1918 р. Рада Міністрів у засіданні 12 листопада асигнувала на утримання УАН до кінця року 869.216 крб.

Таблиця 4

Видатки держбюджету на Українську академію наук (УАН) у 1918 р. [32, с. 185; 43, с. 187; 92, с. 351–352]

Предмети видатків	Дата ухвали	Розмір видатку в крб
На організацію УАН	16.07.1918	200.000
	26.07.1918	
Утримання УАН	12.11.1918	869.216
Усього		1.069.216

*Ухвалено Радою Міністрів та Малою Радою Міністрів Української Держави

Окрім цього, скоріш за все, П. Скоропадський в тих умовах і політичних обставинах вважав призначених академіків найкращими професіоналами в своїй справі, а тому ставився до них поважно і лояльно, навіть якщо деякі з них мали інші вигляди на розбудову Української Держави.

Українська Академія Наук за правління Павла Скоропадського працювала недовго. Але стала одним із важливих інститутів в країні, що

засвідчувала самостійність української науки, її розвиток. Це стосувалося й Національної бібліотеки, яка була відкрита, і яку асигнували досить активно. Вона названа на честь Володимира Вернадського й понині [2, с. 307–310; 30, с. 174].

Розбудова УАН проходила стрімко, було багато всього організовано для науковців, які б мали продовжувати створювати УАН, складені були списки із науковців, і Павло Скоропадський був дуже радий, що він зміг залучити багато науковців, які були раді допомогти Українській Державі. «Я палко співчував цьому починанню», згадував Павло Скоропадський, коли відкрилася Українська Академія Наук [65, с. 220].

Отже, попри всю складність політичної та економічної ситуації, Українська Академія Наук стала важливою сторінкою в правлінні Павла Скоропадського та Українській Державі. Складність створення Академії Наук полягала в її фінансуванні, нестачі науковців, які якщо й були, то знаходились за межею України, в більшовицькій на той момент Росії, і яких треба було доставляти в Україну.

Ще однією з проблем було виділення приміщення та обладнання, затвердження необхідних законів та постанов на створення Академії Наук. І найбільше питання виникало з очільником УАН.

Створення УАН – одна з найяскравіших сторінок Української Держави, яка об'єднує бажання побудувати та створити сильну, незалежну українську науку, освіту та культуру, і за допомогою П. Скоропадського це бажання було здійснено не так. Як хотілося, але створення УАН це вже був великий крок до побудови України.

3.2. Державна політика в культурно-мистецькій сфері

Створення Національної бібліотеки також входило до першочергових завдань, і тому на основі цього виникла «Інструкція Тимчасовій комісії для

заснування Національної бібліотеки України у місті Києві» [55, с. 303–306; 30, с. 174].

5 жовтня було визначено направленість та завдання Національної бібліотеки. Планувалося відкрити велику книгозбірню, яка б мала поповнюватися всілякими українськими виданнями та екземплярами. Окрім українських видань, бібліотека мала вміщувати в собі різні зарубіжні наукові книжки та праці. Вона налічувала понад 1 млн книжок старих екземплярів та цікавих книжок з різних областей наук. Відкривалася бібліотека в університеті Св. Володимира [33, с. 185].

Павло Скоропадський намагався брати людей на посади освічених, які б, на його думку, могли б багато чого корисного дати Українській Державі. Тому саме Дмитро Дорошенко очолив Головне управління у справах мистецтва та культури. Головне управління культури й мистецтва, при Міністерстві освіти влітку 1918 року забезпечувала розвиток української культури, через велике приймання науковців з Росії, які втікали від більшовицького гніту [53, с. 126].

Головне Управління вважалося не політичною та безпартійною установою, яка перш за все, мала на меті відродити українську ідентичність. Сам Дмитро Дорошенко розглядав це не лише в контексті однієї установи, а й ширше, як цілеспрямована державна політика, яка б повинна була повернути українізація у всі сфери життя. Ця установа була самостійна, і мала свій бюджет, витрачаючи його на українське мистецтво [53, с. 126].

Павло Скоропадський з цього приводу пише: «Це була єдина царина, де я, окрім морального задоволення, не почував нічого іншого», [65, с. 228].

Саме Головне управління, у якого ще й містився великий архівно-бібліотечний відділ, був дуже важливим помічником для гетьмана, оскільки він любив шукати та збирати в архівах про своє минуле. Саме цей відділ був довірений відповідальній людині, Вадиму Модзалевському.

Павло Скоропадський знав його особисто, бо він ще до революції допомагав гетьману простежувати своє генеалогічне древо та дізнаватися про фамільний архів з життя Скоропадських [87, с. 128–130].

В Державному Українському Архіві планувалося зберігати важливі документи з історії України, які треба було перевезти з Москви та Петрограду на той час у Київ.

Вадим Модзалевський за короткий термін зміг впоратися із загальними та важливими питаннями, що стосувалися архівних проблем. Окрім цього, для підтримки архіву були залучені такі науковці, як Дмитро Багалій, Іван Каманін, Орест Левицький та інші. Всі вони сприяли архівним реформам в Українській Державі [87, с. 128–130].

З боку таких видатних людей, як Дмитро Дорошенко, Яків Новицький та Василь Горленко Павло Скоропадський переймав світогляд та формування національної української ідентичності, думки цих людей залишилися в пам'яті гетьмана значний вплив, на його українську самосвідомість. П. Скоропадський писав, що полюбив Україну за її славне минуле, за культуру. Яка була відмінною від російської, під час своєї служби в Петрограді він вивчав історію України та простежував минуле Скоропадських [87, с. 125–130].

Створеній адміністрації на чолі з Федором Лизогубом було сказано приділяти велику увагу українській культурі, розвивати всі її сфери, і особливо, українське мистецтво.

Міністерство народної освіти на чолі з Миколою Василенком та Павлом Стебницьким проводили основну роботу в цьому напрямі, куди доєднався ще й відомий філолог та педагог Володимир Науменко. Сам гетьман згадував, що Уряд керувався тим, щоб відродити українську культуру, та брати курс на поступовий розвиток українізацію всіх інституцій в країні.

Уряд прихильно ставився до розвитку культури з боку цих установ, тому регулярно виділяв кошти Міністерству народної освіти та мистецтві і культури. Павло Скоропадський був впевнений, що Міністерство мистецтв і

культури було важливим джерелом для національного розвитку, і багато грошей дійсно йшли на все це, навіть Міністр фінансів на той час, Володимир Ржепецький, знаючи не легке фінансове положення Української Держави, завжди розумів значущість культури [73, с. 10].

9 червня 1918 року була організована конференція у Києві, на якій була присутня інтелігенція, Міністр освіти Микола Василенко, Василь Зінковський, міністр ісповідань та сам гетьман Павло Скоропадський. На конференції обговорювали аспекти культурного життя в Києві та по всій Україні, в якому стані театри, оркестри, музика, та що потрібно зробити для їх національного відродження [73, с. 10].

Ця конференція мала широкий вплив та зуміла охарактеризувати основні виклики, перед якими повинна стати Українська Держава, щоб успішно їх подолати в культурно-мистецькій сфері. Ця конференція завершилася тим, що був створений інститут мистецтвознавства, академія мистецтв та теорії, і у вищих навчальних закладів це додавалося, як гуманітарний профіль. Зокрема у Києві.

Ця конференція принесла велику значущість, утворивши після неї необхідні інститути в сфері мистецтва, і тому, обговорення важливих питань на конференції мали позитивні наслідки.

1918 рік став для відродження українського мистецтва знаковим. В цей рік відбувся значний розвиток театрального життя та перетворення його на український театр. Стосовно цього була видана постанова «про допомогу українським театрам», що була опублікована в офіційному «Державному Віснику» 22 червня 1918 р [5, с. 2–4].

У червні 1918 року був ухвалений закон про систему оподаткування культурно-мистецьких організацій, які б допомогли театрам функціонувати та збирати з них податки.

Збирання податків з вистав та фестивалів, які б могли проходити, та публічних вистав, і далі ці повинні були йти вже до Міністерства фінансів.

Ось про що був цей закон. Також вийшов ще один закон від 14 червня 1918 року «про оподаткування прилюдних вистав та гулянок» [73, с. 11].

Такий закон передбачав збір податків з публічних гулянь та маніфестацій. У цих податків був свій розмір, які підлягали і повинні були йти у Державну Скарбницю. Після цього Міністр фінансів сам вирішував, куди ці гроші витратити, на які потреби.

Збір цих податків лежав суто ні Міністерстві фінансів. Але якщо була згода Фінансової палати та Голови акцизної та податкової відомості, то акцизні та податкові інспектори мали право також збирати податки.

В Києві запрацював Український національний театр, який отримав за правління Павла Скоропадського статус національного. Він розташовувався в Троїцькому народному домі. Режисером театру на той час був Панас Саксаганський. Цей театр вів насичену творчу діяльність та національний характер [73, с. 11].

Асигнування грошей на розвиток театру допомогло театральному мистецтву активуватися, і перекрити починаючий дефіцит грошей. Театр П. Саксаганського зміг працювати та активно ставити п'єси. Репертуар цих творів був дуже різним, і включав твори Івана Карпенко-Карого, Михайла Старицького, Марка Кропивницького та Людмили Черняхівської.

Українські актори також були відомими та дуже талановитими. Такі, як Любов Ліницька, Марія Заньковецька, Марія Садовська, Борис Романицький та ін., які дуже позитивно впливали на розвиток та національний характер театру при Українській Державі [73, с. 11].

Отож, почали виникати мистецькі колективи у Національному театрі. Прообразом цих колективів був «Молодий театр», заснований у 1916 році. В нього була назва «Студія», і очільником його був Лесь Курбас. От дивлячись на цей прототип, у 1918 році почали виникати низки молодих талановитих колективів з українськими акторами.

При правлінні Павла Скоропадського було також засновано національну галерею, а також велися переговори щодо Державного оперного театру. Був

відкритий і Державний драматичний театр. Репертуар театру складався з молодих акторів, які грали переважно українські, або зарубіжні твори. Також театр продовжував отримувати грошове фінансування. Був заснований Державний театр, його керівником став Олександр Загаров, який мав тотожне значення до театрального мистецтва. Також до колективу Державного театру увійшли такі знамениті українські актори, як Іван Замічковський та Федір Левицький [60, с. 243–244].

Цим акторам було надано національний та державний статус, їх зарахували до державного бюджету, а самому Державному театру надали право обирати самостійно, які книги, матеріали та обладнання возити із-за кордону, також продовжували підтримувати театр та акторів, асигнував на необхідні витрати 327 400 карбованців [73, с. 11].

Театральне відродження відбувалося не тільки у Києві, а й починало у провінції. Театральні критики та близькі до них діячі мистецтва, регулярно збиралися та обговорювали театральне життя, його стан. Які виклики необхідно подолати, яку пресу випускати, що потрібно ще зробити, та яка фінансова допомога була потрібна ще від Уряду. З цього приводу збиралися наукові конференції, засідання. Театральні постанови та п'єси, розвиток культурного життя на той час бурхливо розвивався у місті, тому Київ значно вигравав у житті з революційним Петроградом.

Окрему ступінь займали газети та періодична преса. В них вони описували всі явища, які відбувалися у театральному житті, колективах, театрах. Окремо зазначили проблеми та недоліки. Які треба було подолати.

Українська Держава вважала необхідністю задовольняти потреби національних меншин. Тому 10 травня 1918 року була проголошена промова, в якій зазначалось, що в Українській Державі будуть надані всі права та обов'язки для національних меншин, ніяких гонінь та не терпимостей не повинно бути ні в яку частину громадян цієї держави [81, с.123–128].

Це стосувалось єврейської та польської громад, які на той період становили частку від населення України, і для них у Києві надавалася

культурна допомога. Більш менший відсоток складав інших національностей, зокрема, мусульман.

Щоб Державний театр міг функціонувати на достатньому рівні, були засновані Драматична школа та Державна інструкторсько-режисерські курси, які повинні були підготувати кваліфікованих кадрів для подальшої роботи в театрах та мистецтвах. Ще було організовано культурні заклади, такі, як Симфонічний оркестр, національні бібліотеки, державна капела та кобзарські школи [40, с. 684].

Державний симфонічний оркестр ім. Миколи Лисенка відкрився 15 листопада 1918 року. На це Уряд із Державної скарбниці асигнував 66 300 карбованців, а у подальшому планувалося, щоб оркестр мав свої гроші, які б мав витратити на необхідні потреби [61, с. 356–357].

Також, при проведенні політики, спрямованої на розбудову та українізацію мистецтва, Уряд враховував громадську думку та настрої суспільства, до тієї чи іншої культурної зміни. Павло Скоропадський намагався дізнаватись про суспільні настрої та їх думки через приймання великої кількості різних делегацій по питанням культури, мистецтва. Окрім делегацій він приймав окремих діячів, які були фаховими з різних областей. В тому числі й культурних, театральних галузях [86, с. 172].

Але один із негативних чинників, який гаяв українізацію, можна вважати оточення гетьмана. Окрім україноналаштованих діячів, в оточенні гетьмана були й проросійські діячі, які зовсім не сприймали українізацію. Але не зважаючи на це, можемо стверджувати, що за часи правління Павла Скоропадського розбудова мистецтва може вважатися вдалою спробою, зокрема створенням театру, колективів, українських творів. Цьому сприяли й позитивні зміни, можливість фінансування театрів, розквіт молодих талантів, продовження сцени для театрів старшого покоління.

У цей час продовжувала друкуватися преса, газети, періодичні видання, які продовжували розповідати читачам про зміни в культурному, театральному середовищі, які відбувалися в Українській державі. Це також і

відображало інтерес населення України національним театром, музикою. Впродовж усього 1918 року було створено десятки аматорських та театральних і музичних товариств, а ще і молодіжних організацій. В той же час почалася зароджуватися театральна та музична критика [73, с. 10–12].

Важливим здобутком стало українське кіно. Виходить ряд наказів про обов'язкове написання в фільмах українських написів, дублювання фільмів українською мовою. Також був створений у Києві просвітній театр та кінематографічна лабораторія, на які асигнували гроші [22, с. 593; 23, с. 642].

Про театр та театральне життя гетьман мав такі думки: «У Росії єдина область, де дозволялося українство, і то під сильною цензурою – це театр. Усі покоління нинішніх українських діячів виховні на театрі, звідки пішли любов до будь-якої театральності та захоплення не так могутністю справи, як її зовнішньою формою. Наприклад, багато українців справді вважали, що з оголошенням у Центральній Раді самостійної України Українська держава є незаперечним фактом. Для них українська вівіска була вже дещо, що вони вважали непорушною. Вся діяльність Центральної Ради, якщо можна так висловитись, була спрямована до зовнішнього, до посилення українства для ока, мало піклуючись про його внутрішній, культурний розвиток.

Я був дуже задоволений, хоча мені це дорікали, коли згодом я взявся за створення двох університетів, Київської Академії Наук, за створення справді гарного Державного театру» [65, с. 134].

Проблеми та виклики, які необхідно було подолати в театральному мистецтві, неодмінно турбували гетьмана, тому з цього приводу він висловлюється так: «Державний український драматичний театр, мені здавалося, відіграв дуже шляхетну роль у культурній історії України. Досі український театр існував у Росії з певним репертуаром, який мало змінюється на кшталт Наталки Полтавки тощо, і далі цього не йшов.

Його було добре, але все ж таки театр український не виходило з рамок щось місцевого і з європейським репертуаром не був знайомий. Тепер же Державному драматичному театру було поставлено за мету вийти на широку

дорогу світового мистецтва, водночас попутно знайомлячи нашу київську публіку, таку неосвічену у всьому, що стосується України та української мови.» [65, с. 228].

Павло Скоропадський не оминає й молодий український театр, який при його правлінні зазнав розквіту. У спогадах він пише про це: «Ми також допомогли молодому Українському театру стати на ноги. Петро Якович завжди йшов назустріч театру старого Садовського, одного з старого українського мистецтва, і Саксаганського, який особливо славився своєю постановкою» [65, с. 229].

Павло Скоропадський окрім театрів, опікувався й звертав увагу на музику та створення національних оркестрів. Згадує він й про це: «В галузі музики було створено Державний оркестр, який мав знайомити публіку з найкращими творами української класичної музики. Було засновано школу кобзарів. Я надавав цьому великого значення.

Кобзарів завжди любили у нас, і серед народу вони мали успіх. Репертуар кобзарів, свого часу надзвичайно витриманий та високохудожній, з роками почав падати. Ми хотіли кобзарів підтримати на художній висоті, на якій вони стояли раніше. У головне управління у справах мистецтва перейшла також вся кінематографічна справа. Передбачалося широко поширити кінематограф серед народу з виховною та науковою метою» [40; 65, с. 229].

У спогадах гетьман згадує й художнє та скульпторське мистецтво в Українській Державі. Він пише: «Відокремлювався новий будинок Ольгинської гімназії, куди думали перевести Академію мистецтв. Субсидувалися різні школи мистецького значення; взагалі, справа йшла добре, і я думаю, що ця справа і тепер не може затихнути... Також розроблявся проект пам'ятника Шевченку. Запитання це остаточно не було вирішено, але ставити його думали на площі перед Михайлівським монастирем» [34, с. 185; 65, с. 229].

Музейна і архівна справа також мали місце в думках гетьмана. Не забув він і про український кінематограф, видавши декілька законів, які зобов'язувалися писати напиши української на фільмах. Про це він пише: «Вирішили створити національний музей, його хотіли збудувати на новій ділянці міста на місці колишнього Звіринця, що так сильно постраждав від вибуху. Поки що всі предмети збиралися у Київському міському музеї. Музею було зроблено багаті пожертвування» [22, с. 593; 65, с. 229].

Найбільше жалкував Павло Скоропадський про розвиток української літератури, як про галузь, на яку не вистачило часу: «Коли я побачив, що проект видання української класичної літератури поки не міг побачити світла, все щось заважало, я передав цю справу також Петру Яковичу, і справа ніби обіцяла посунутися, але тут пролунали події, які відсунули всі ці питання, що так животрепетне інтереси, такі важливі і для народу, і для України, взагалі на задній план. Я щиро шкодую, що не встиг привести до виконання всього задуманого в цій галузі» [65, с. 229].

Оскільки українізація в літературі відбувалася в непростих умовах, гетьман пов'язував це ще й з освітою, в якій не вистачало українських підручників і гарних україномовних, кваліфікованих педагогів.

Він пише про це: «Головним недоліком була справді відсутність педагогічного персоналу та необхідних підручників. Ще в травні місяці я мав якось засідання за участю Василенка та директора департаменту, який відав цим питанням, і вони тоді ламали собі голову, як зробити так, щоб до осені встигли бути надруковані підручники хоча б для нижчих шкіл» [65, с. 230–231].

Українізацію повільно сприймало й духовенство, яке не бажало змін. «Потрібно було розмістити молодші класи в єдино вільній у Києві будівлі одного з жіночих монастирів, причому, за з'ясуванням начальником штабу справи, виявилось, що монастирю цього приміщення не потрібно, і воно порожнє.

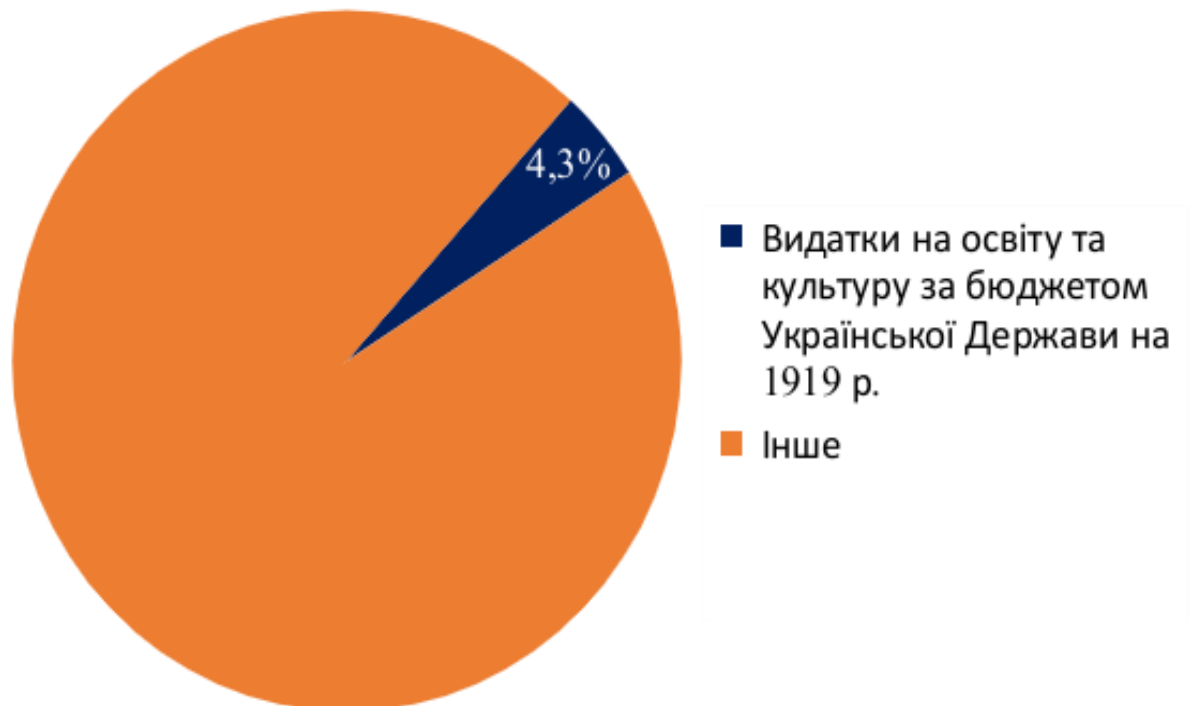
Адміністрація монастиря, не розібравшись, що це для української гімназії, погодилася, а потім, коли дізналася, що це для українських дітей, сказала, вказуючи, що може статися спокуса для черниць. У цю справу втрутився митрополит, але я ніяк не міг погодитись, що малолітні хлопчики могли б спокусити дорослих черниць, і відвів це помешкання гімназії», – писав Павло Скоропадський [65, с. 231].

Але через політичні обставини, продовжити розвиток театрального мистецтва, музики, кіно не вийшло. 14 грудня 1918 року гетьман відмовився від влади, а Київ зайняли війська Директорії.

Таблиця 5

Видатки за бюджетом Української Держави на освіту та культуру на 1919 р. (у млн крб) [74, с. 622 – 623].

Загальні державні видатки	Видатки на Міністерство народної освіти та мистецтв	Частина в держбюджеті
5.346.735.634	227.762.485	4,3%

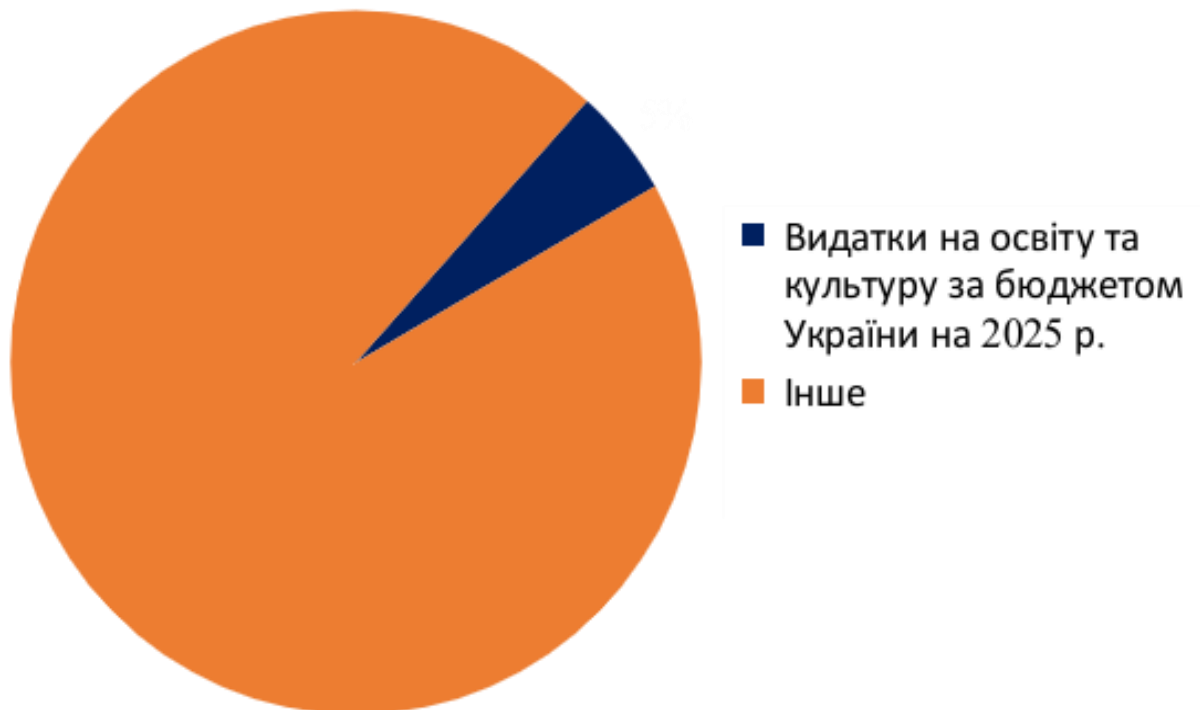
Отже, у наслідок отриманих підрахунків (табл. 5) можна стверджувати, що видатки на освіту, науку та культуру в Українській державі становили 4,3% видаткової частини держаного бюджету. У сучасній Україні ситуація у цій сфері близька до обставин, які склались 106 років тому – 5% (табл. 6).

Таблиця 6

Видатки за бюджетом України на освіту та культуру на 2025 р.

(у млрд грн) [93; 94]

Загальні державні видатки	МОН	МКСК	Частина в держбюджеті
3929	194,3	10,5	5%
	разом 204,8		

Висновки до розділу 3.

Окремі здобутки в Українській Державі з наукою пов'язані з утворенням Української Академії Наук, її подальшим функціонуванням, як осередком наукового розвитку країни. Її фінансування потребувало немалих зусиль, а разом з тим, створення УАН мало важливий науковий прорив в країні і характеризувало подальший потенціал в побудуванні української культури.

Павло Скоропадський за короткий час свого гетьманства встиг розпочати відродження української культури та мистецтва. Він наполегливо працював, і його плоди старань мали свої успіхи. В першу чергу на селі, де українізація почала пускати свої перші коріння. Продовжувалися реформи в українському дусі в культурно-мистецькій сфері, однак, не все гетьман встиг зробити, на це впливали не тільки політичні чинники, а й оточення гетьмана, яке мало різні погляди.

В спогадах Павло Скоропадський жваво пише про свої переживання та враження від розбудови української культури, і тому через призму думок гетьмана ми можемо побачити його ставлення до тієї чи іншої події, отримати від нього оцінку діяльності та виділити головні його ідеї та засади.

Яскравою сторінкою став і розвиток українського мистецтва. Відкривалися Драматичний театр, Драматична школа, створювалися театральні колективи, в театрі переважали українські та зарубіжні твори. Виходили газети та періодична преса, яка розповідала про мистецьке життя для населення. Був створений Державний симфонічний оркестр ім. Миколи Лисенка, засновувалися галереї, музеї та державні архіви. Уряд мав змогу фінансувати та надавати гроші на допомогу з відкриттям та на необхідне обладнання, матеріали, приміщення та інші мистецькі потреби.

Кінофільми виходили з написами на українській мові, книжки переважно друкувалися українською. В українському мистецтві 1918 рік можна вважати як один із спокійних, сприятливих років для відродження українського мистецтва та культури, але не все було досягнуто через зміну політичної ситуації.

ВИСНОВКИ

Українська Держава, в якій при владі Павла Скоропадського проводилася освітня та культурна політика, змогла значно укріпити свої національні та культурні здобутки. Гетьманат позитивно вплинув на розвиток національних інтересів Української Держави, розвиваючи всі аспекти тогочасного життя.

Проаналізувавши освітню та культурну політику, зазначимо, що гетьман був прибічником всебічного розвитку науки, культури, освіти та мистецтва в Українській Державі, всіляко підтримуючи її, він вважав, що культура – це основа будівництва нації, і впровадження курсу на українізацію має укріпити державу.

Гетьман особливо приділяв увагу вибору Міністрів, намагаючись брати тих, хто мав відношення до українського походження, або був кваліфікованим і досвідченим у тій, чи іншій науковій галузі. Разом з Міністром освіти, Миколою Василенком та Міністром культури і мистецтва Дмитром Дорошенком були розроблені перші кроки на шляху українізації.

Була реформована нижча початкова та середні школи, впроваджені українські предмети, навчання проводилося на українській мові. Спеціально для цього були впроваджені курси українознавства для педагогів і вчителів, щоб покращити їх рівень для викладання української мовою. Також була реформа у дошкільних учбових закладах.

Але впровадження і створення нових закладів, не означало відокремлення від старих, ще російських шкіл. Деякі з них залишалися, і в них були введені українські предмети для вивчення. Міністерство освіти і Міністерство фінансування слідкувало за розвитком освіти і постійно намагалося асигнувати його, для швидшого розвитку.

За правління гетьмана П. Скоропадського відкривалися та реформувалися і вищі школи, і університети. Був відкритий Кам'янець-Подільський університет, декілька університетів в Києві, Одесі,

Катеринославі, Полтаві. Всі вони позиціонувалися як українські навчальні заклади, а університет Св. Володимира ставав Державним університетом, але залишався на тому ж рівні викладання.

Головною реформою в Українській Державі ставало створення Української Академії Наук. Вона була створена, як головна наукова інституція Української Держави, її очільником став Володимир Вернадський, блискучий кваліфікований науковець. В УАН налічувалося 12 постійних академіків, які мали б вирішувати українське наукове життя.

Зазнало відродження й культурно-мистецьке життя в українських інтересах. Був створений Молодий театр, з талановитими та юними акторами, було досить велике асигнування на його розвиток, на приміщення, на необхідні матеріали. В Києві утворився Державний театр, Державний драматичний театр, був заснований оркестр ім. Миколи Лисенка, і реформи торкнулися кінофільмів.

Віднині, в кінотеатрах показували фільми з українськими рядками внизу, була також налаштована преса, газети на українській мові. Все рідше стали з'являтися російськомовні газета та преса. Рада Міністрів вела свою пресу, на українській мові, в якій намагалася відтворювати всі події в сфері реформ та змін в Українській Державі.

Окрім цього створювалися бібліотеки, в Києві була утворена Національна бібліотека, яка мала вміщувати в собі українські видання та зарубіжні видання. Отож, політика гетьмана Павла Скоропадського мала свої успіхи, та призвела до культурного та національного піднесення. Але через нестабільну політичну ситуацію, через нестачу необхідних кваліфікованих педагогів і вчителів, українізація не могла ширитися далі.

Його оточення та керівництво, яке він назначав, не завжди розділяли його плани щодо самостійно України, залишаючись вагомими і відомими науковцями, але не сприймаючи активну українізацію. Тому вже наприкінці правління почався дисонанс між гетьманом та його оточенням, які були

впевненими, що його влада довго не протримається. Гетьман і сам це розумів.

Але на ті політичні обставини які склалися, за 7,5 місяців влади Павла Скоропадського зміг досягти значних результатів в українському відродженні, українізувати шкільництво, вищі навчальні заклади, закласти УАН, бібліотеки, надати розвиток національному театру, музиці.

Була запроваджена театральна та музична критика. Київ асоціювався з більш спокійним містом, куди приїжджали з неспокійного Петрограду. Все це в значній мірі контрастувало на той час з більшовицькою Росією, яка переживала революційні події.

Таким чином, у правлінні Павла Скоропадського були й досягнення, й помилки, які в тій чи іншій мірі вплинули на розвиток та становлення української незалежності та національної культури, освіти, мистецтва.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

Джерела

1. Вернадський В. І. Дневники 1917–1921. Київ. Наукова думка, 1994. С. 271. URL: <https://archive.org/details/1917-1921-1994./page/6/mode/2up>
2. Відозва Тимчасового комітету із заснування Національної бібліотеки Української Держави. 11.10.1918 // Українська Держава (квітень–грудень 1918 року). Документи і матеріали. Київ, 2015. Т 2. С. 307–310.
3. Грамота до всього Українського Народу. 29 квітня 1918 р. URL: [https://hai-nyzhnyk.in.ua/doc2/1918\(04\)29.skoropadsky.php](https://hai-nyzhnyk.in.ua/doc2/1918(04)29.skoropadsky.php)
4. Державний вісник. 1918. № 2. 18 травня. С. 2. URL: https://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/ua/elib.exe?Z21ID=&I21DBN=UKRLIB&P21DBN=UKRLIB&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=online_G&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=FF=&S21STR=00000488/02
5. Державний вісник. 1918. № 4. 22 травня. С. 4. URL: https://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/ua/elib.exe?Z21ID=&I21DBN=UKRLIB&P21DBN=UKRLIB&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=online_G&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=FF=&S21STR=00000488/04
6. Журнали засідань Малої Ради Міністрів. № 139. 28.05.1918. I // Українська Держава (квітень–грудень 1918 року). Документи і матеріали / Упоряд. Р. Пиріг (керівник) та ін. Київ: Темпора, 2015. Т. 1. С. 431.
7. Журнали засідань Малої Ради Міністрів. № 154. 19.06.1918. XI // Українська Держава (квітень–грудень 1918 року). Документи і матеріали / Упоряд. Р. Пиріг (керівник) та ін. Київ: Темпора, 2015. Т. 1. С. 477.
8. Журнали засідань Малої Ради Міністрів. № 156. 21.06.1918. I // Українська Держава (квітень–грудень 1918 року). Документи і матеріали / Упоряд. Р. Пиріг (керівник) та ін. Київ: Темпора, 2015. Т. 1. С. 480.

9. Журнали засідань Малої Ради Міністрів. № 159. 25.06.1918. I // Українська Держава (квітень–грудень 1918 року). Документи і матеріали / Упоряд. Р. Пиріг (керівник) та ін. Київ: Темпора, 2015. Т. 1. С. 487.
10. Журнали засідань Малої Ради Міністрів. № 167. 11.07.1918. II // Українська Держава (квітень–грудень 1918 року). Документи і матеріали / Упоряд. Р. Пиріг (керівник) та ін. Київ: Темпора, 2015. Т. 1. С. 514.
11. Журнали засідань Малої Ради Міністрів. № 173. 22.07.1918. XIX // Українська Держава (квітень–грудень 1918 року). Документи і матеріали / Упоряд. Р. Пиріг (керівник) та ін. Київ: Темпора, 2015. Т. 1. С. 539.
12. Журнали засідань Малої Ради Міністрів. № 174. 23.07.1918. XVII // Українська Держава (квітень–грудень 1918 року). Документи і матеріали / Упоряд. Р. Пиріг (керівник) та ін. Київ: Темпора, 2015. Т. 1. С. 543.
13. Журнали засідань Малої Ради Міністрів. № 180. 05.08.1918. VI // Українська Держава (квітень–грудень 1918 року). Документи і матеріали / Упоряд. Р. Пиріг (керівник) та ін. Київ: Темпора, 2015. Т. 1. С. 561.
14. Журнали засідань Малої Ради Міністрів Української Держави. № 190. 26.08.1918. XVI // Українська Держава (квітень–грудень 1918 року). Документи і матеріали. Київ, 2015. Т. 1. С. 592–593.
15. Журнали засідань Малої Ради Міністрів. № 200. 16.09.1918. V // Українська Держава (квітень–грудень 1918 року). Документи і матеріали. Київ, 2015. Т. 1. С. 624.
16. Журнали засідань Малої Ради Міністрів Української Держави. № 205. 07.10.1918. XVI // Українська Держава (квітень–грудень 1918 року). Документи і матеріали. Київ, 2015. Т. 1. С. 642.
17. Журнали засідань Малої Ради Міністрів Української Держави. № 205. 07.10.1918. XVII // Українська Держава (квітень–грудень 1918 року). Документи і матеріали. Київ, 2015. Т. 1. С. 642.
18. Журнали засідань Малої Ради Міністрів Української Держави. № 209. 17.10.1918. VI // Українська Держава (квітень–грудень 1918 року). Документи і матеріали. Київ, 2015. Т. 1. С. 659.

19. Журнали засідань Малої Ради Міністрів Української Держави. № 209. 17.10.1918. VII // Українська Держава (квітень–грудень 1918 року). Документи і матеріали. Київ, 2015. Т. 1. С. 659.

20. Журнали засідань Малої Ради Міністрів Української Держави. № 167. 07.10.1918. I // Українська Держава (квітень–грудень 1918 року). Документи і матеріали. Київ, 2015. Т. 1. С. 513–514.

21. Журнали засідань Малої Ради Міністрів Української Держави. № 187. 21.08.1918. XIV // Українська Держава (квітень–грудень 1918 року). Документи і матеріали. Київ, 2015. Т. 1. С. 582.

22. Журнали засідань Малої Ради Міністрів Української Держави. № 190. 26.08.1918. XVII // Українська Держава (квітень–грудень 1918 року). Документи і матеріали. Київ, 2015. Т. 1. С. 593.

23. Журнали засідань Малої Ради Міністрів Української Держави. № 205. 07.10.1918. XIX // Українська Держава (квітень–грудень 1918 року). Документи і матеріали. Київ, 2015. Т. 1. С. 642.

24. Журнали засідань Ради Міністрів Української Держави. №13. 01.06.1918. X // Українська Держава (квітень–грудень 1918 року). Документи і матеріали / Упоряд. Р. Пиріг (керівник) та ін. Київ: Темпора, 2015. Т. 1. С. 52.

25. Журнали засідань Ради Міністрів Української Держави. № 46. 19.07.1918. IX // Українська Держава (квітень–грудень 1918 року). Документи і матеріали / Упоряд. Р. Пиріг (керівник) та ін. Київ: Темпора, 2015. Т. 1. С. 163–164.

26. Журнали засідань Ради Міністрів Української Держави. № 46. 19.07.1918. X // Українська Держава (квітень–грудень 1918 року). Документи і матеріали / Упоряд. Р. Пиріг (керівник) та ін. Київ: Темпора, 2015. Т. 1. С. 164–165.

27. Журнали засідань Ради Міністрів Української Держави. № 91. 20.09.1918. XV // Українська Держава (квітень–грудень 1918 року).

Документи і матеріали / Упоряд. Р. Пиріг (керівник) та ін. Київ: Темпора, 2015. Т. 1. С. 300.

28. Журнали засідань Ради Міністрів Української Держави. № 132. 05.12.1918. VI // Українська Держава (квітень–грудень 1918 року). Документи і матеріали / Упоряд. Р. Пиріг (керівник) та ін. Київ: Темпора, 2015. Т. 1. С. 413.

29. Журнали засідань Ради Міністрів Української Держави. № 75. 28.08.1918. VII // Українська Держава (квітень–грудень 1918 року). Документи і матеріали / Упоряд. Р. Пиріг (керівник) та ін. Київ: Темпора, 2015. Т. 1. С. 255.

30. Журнали засідань Ради Міністрів Української Держави. № 48. 22.07.1918. VII // Українська Держава (квітень–грудень 1918 року). Документи і матеріали. Київ, 2015. Т. 1. С. 174.

31. Журнали засідань Ради Міністрів Української Держави. № 48. 22.07.1918. VIII // Українська Держава (квітень–грудень 1918 року). Документи і матеріали. Київ, 2015. Т. 1. С. 174.

32. Журнали засідань Ради Міністрів Української Держави. № 51. 26.07.1918. VII // Українська Держава (квітень–грудень 1918 року). Документи і матеріали. Київ, 2015. Т. 1. С. 185.

33. Журнали засідань Ради Міністрів Української Держави. № 51. 26.07.1918. IX // Українська Держава (квітень–грудень 1918 року). Документи і матеріали. Київ, 2015. Т. 1. С. 185.

34. Журнали засідань Ради Міністрів Української Держави. № 51. 26.07.1918. VIII // Українська Держава (квітень–грудень 1918 року). Документи і матеріали. Київ, 2015. Т. 1. С. 185.

35. Журнали засідань Ради Міністрів Української Держави. № 91. 20.09.1918. IV // Українська Держава (квітень–грудень 1918 року). Документи і матеріали. Київ, 2015. Т. 1. С. 297.

36. Журнали засідань Ради Міністрів Української Держави. № 108. 01.11.1918. IV // Українська Держава (квітень–грудень 1918 року). Документи і матеріали. Київ, 2015. Т. 1. С. 341.
37. Журнали засідань Ради Міністрів Української Держави. № 43. 15.07.1918. VI // Українська Держава (квітень–грудень 1918 року). Документи і матеріали. Київ, 2015. Т. 1. С. 153.
38. Журнали засідань Ради Міністрів Української Держави. № 106. 16.10.1918. III // Українська Держава (квітень–грудень 1918 року). Документи і матеріали. Київ, 2015. Т. 1. С. 335–336.
39. Журнали засідань Ради Міністрів Української Держави. № 180. 05.08.1918. VII // Українська Держава (квітень–грудень 1918 року). Документи і матеріали. Київ, 2015. Т. 1. С. 561.
40. Журнали засідань Ради Міністрів Української Держави. № 216. 12.11.1918. VI // Українська Держава (квітень–грудень 1918 року). Документи і матеріали. Київ, 2015. Т. 1. С. 684.
41. Запрошення на відкриття Кам'янець-Подільського Державного Українського університету. 22 жовтня 1918 р. URL: [https://hainyzhnyk.in.ua/doc2/1918\(08\)02.biblioteka.php](https://hainyzhnyk.in.ua/doc2/1918(08)02.biblioteka.php)
42. Закон про асигнування Міністерству освіти 2.184.790 карб, на курси українознавства для вчителів. 02.06.1918 // Українська Держава (квітень–грудень 1918 року). Документи і матеріали. Київ, 2015. Т. 2. С. 103.
43. Закон про асигнування 200.000 карб., на організацію Української Академії наук. 16.07.1918 // Українська Держава (квітень–грудень 1918 року). Документи і матеріали. Київ, 2015. Т. 2. С. 187.
44. Закон про асигнування Міністерству народної освіти та мистецтва кредитів на позашкільну освіту та дошкільне виховання. 23.08.1918 // Українська Держава (квітень–грудень 1918 року). Документи і матеріали. Київ, 2015. Т. 2. С. 244–245.
45. Закон про заснування богословського факультету Кам'янець-Подільського державного українського університету. 22.11.1918 //

Українська Держава (квітень–грудень 1918 року). Документи і матеріали. Київ, 2015. Т 2. С. 362–364.

46. Закон про заснування Кам'янець-Подільського Державного Українського Університету. 17 серпня 1918 р. URL: [https://hainyzhnyk.in.ua/doc2/1918\(08\)17.kam.-pod.univ.php](https://hainyzhnyk.in.ua/doc2/1918(08)17.kam.-pod.univ.php)

47. Закон про надання Ніжинському історико-філологічному інституту князя Безбородька статусу української державної вищої школи. 27.09.1918 // Українська Держава (квітень–грудень 1918 року). Документи і матеріали. Київ, 2015. Т 2. С. 298.

48. Закон про об'єднання до одного типу різнорідних нижчих початкових шкіл, зміну їх штатів та збільшення державної допомоги. 06.08.1918 // Українська Держава (квітень–грудень 1918 року). Документи і матеріали. Київ, 2015. Т 2. С. 214.

49. Закон про обов'язкове вивчення української мови, літератури, історії та географії України в усіх середніх школах. 01.09.1918 // Українська Держава (квітень–грудень 1918 року). Документи і матеріали. Київ, 2015. Т 2. С. 201–202.

50. Закон про оголошення державних російських вузів державними вищими школами України. 16.09.1918 // Українська Держава (квітень–грудень 1918 року). Документи і матеріали. Київ, 2015. Т 2. С. 291.

51. Закон про перетворення Київського народного українського університету на Київський державний український університет. 17.08.1918 // Українська Держава (квітень–грудень 1918 року). Документи і матеріали. Київ, 2015. Т 2. С. 237–239.

52. Закон Ради міністрів про відкриття чотирьох кафедр українознавства у Харківському та Новоросійському державних університетах. 28 вересня 1918 р. URL: [https://hai-nyzhnyk.in.ua/doc2/1918\(09\)28.zakon.php](https://hai-nyzhnyk.in.ua/doc2/1918(09)28.zakon.php)

53. Закон про утворення Головного управління мистецтва і національної культури та про перейменування Міністерства народної освіти на

Міністерство народної освіти та мистецтва. 21.06.1918 // Українська Держава (квітень–грудень 1918 року). Документи і матеріали. Київ, 2015. Т 2. С. 126.

54. Закон про утворення Фонду Національної бібліотеки Української Держави. 2 серпня 1918 р. URL: [https://hnyzhnyk.in.ua/doc2/1918\(08\)02.biblioteka.php](https://hnyzhnyk.in.ua/doc2/1918(08)02.biblioteka.php)

55. Інструкція Тимчасовому комітету із заснування Національної бібліотеки Української Держави. 05.10.1918 // Українська Держава (квітень–грудень 1918 року). Документи і матеріали. Київ, 2015. Т 2. С. 303–306.

56. Лист В. Вернадського М. Василенку від 18.05.1918. Історія Академії наук України. 1918–1923. Документи і матеріали. Київ. Наукова думка. 1993. С. 22. URL: https://irbisnbuv.gov.ua/E_LIB/PDF/00000008.pdf

57. Наказ Гетьмана П. Скоропадського про призначення дійсних членів Української Академії наук. 14.11.1918 // Українська Держава (квітень–грудень 1918 року). Документи і матеріали. Київ, 2015. Т 2. С. 71.

58. Наказ Міністерства освіти про утворення національної нижчої початкової школи з початку наступного 1918-1919 шкільного року. 22.07.1918 // Українська Держава (квітень–грудень 1918 року). Документи і матеріали. Київ, 2015. Т 2. С. 179.

59. Обіжник чернігівського губерніального комісара народної освіти про організацію в Києві курсів українознавства для викладачів початкових і середніх шкіл. 28 травня 1918 р. URL: [https://hnyzhnyk.in.ua/doc2/1918\(05\)28.obiznyk.php](https://hnyzhnyk.in.ua/doc2/1918(05)28.obiznyk.php)

60. Постанова про заснування Державного драматичного театру. 23.08.1918 // Українська Держава (квітень–грудень 1918 року). Документи і матеріали. Київ, 2015. Т 2. С. 243–244.

61. Постанова про заснування Державного симфонічного оркестру ім. М. Лисенка та асигнування на це 66.300 карб. 15.11.1918 // Українська Держава (квітень–грудень 1918 року). Документи і матеріали. Київ, 2015. Т 2. С. 356–357.

62. Постанова про призначення двадцяти стипендій для підготовки викладачів вищої школи з українською мовою викладання. 16.09.1918 // Українська Держава (квітень–грудень 1918 року). Документи і матеріали. Київ, 2015. Т 2. С. 290–291.

63. Постанова про створення в Ніжинському історико-філологічному інституті двох кафедр українознавства. 02.10.1918 // Українська Держава (квітень–грудень 1918 року). Документи і матеріали. Київ, 2015. Т 2. С. 302–303.

64. Правила прийому до університетів у 1918–1919 рр. 16.07.1918 // Українська Держава (квітень–грудень 1918 року). Документи і матеріали. Київ, 2015. Т 2. С. 170.

65. Скоропадський П. Спогади. Кінець 1917 – грудень 1918 р. Київ. Фоліо, 2020. 512 с.

66. Статут Української Академії наук. 26.11.1918 // Українська Держава (квітень–грудень 1918 року). Документи і матеріали. Київ, 2015. Т 2. С. 365–377.

67. Тимчасовий закон про порядок оголошення законів Української Держави. 27.05.1918 // Українська Держава (квітень–грудень 1918 року). Документи і матеріали. Київ, 2015. Т 2. С. 94.

68. Урядове повідомлення про державний устрій та політику Української Держави. 10.05.1918 // Українська Держава (квітень–грудень 1918 року). Документи і матеріали. Київ, 2015. Т 2. С. 76–78.

Література

69. Вибрані наукові праці академіка В.І. Вернадського. Журнали засідань комісії для вироблення законопроекту про заснування Української Академії Наук у Києві 9 липня – 17 вересня 1918 р. Журнал № 1. Організація української академії наук. Документи науково–організаційної діяльності

(1918–1921) Т 1. 2011. С. 198–201. URL:<http://history.org.ua/LiberUA/978-966-02-6293-5/978-966-02-6293-5.pdf>

70. Винниченко В.К. Відродження нації (Історія української революції: березень 1917 р. – грудень 1919 р.). Ч 3. Київ.Відень.1920. С. 15–105. URL:<https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/1109/file.pdf>

71. Воронько Л. О. Українське державотворення в добу Гетьманату 1918 року: роль та значущість діяльності П. Скоропадського. Держ. Управ. Теорія та практика. 2016. № 1. С. 3–20.

72. Гаврилова Р.В. Україномовне питання в державотворчій діяльності П. Скоропадського. Гетьман П. Скоропадський та Українська Держава 1918 року: його державотворча діяльність. Наук. Збір. Національний університет «Одеська юридична академія». 2020. С.48.URL:<https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/0354a1de-cf3a-46f5-8348-72f6dcccb909a/content>

73. Гай-Нижник П. П. Становлення українського театрального мистецтва і питання його оподаткування за Гетьманату 1918 року. Український театр. 2003. №5–6. 10–12. URL: <https://hai-nyzhnyk.in.ua/downloads/ukr-theatre.pdf>

74. Гай-Нижник П. П. Україна: фінанси і політика (1917–1922 рр.). Київ. Саміт-книга. 2021. С. 808. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Hai-Nyzhnyk_Pavlo/Ukraine_finansy_i_polityka_1917-1922_rr.pdf

75. Дорошенко Д. І. Історія України 1917–1923 рр. Т. 2. Українська Гетьманська Держава 1918 р. Ужгород. 1930. Нью-Йорк. 1954. С. 514. URL:<https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/13527/file.pdf>

76. Завальнюк О. М. Гетьманат Павла Скоропадського: розбудова національної університетської освіти. Гетьманат Павла Скоропадського: історія, постаті, контрверсії: Всеукраїнська наукова конференція 19–20 травня 2008р. Збірник відп. ред. В.Ф.Верстюк. Київ. 2008. С. 204–214.

77. Колпакова О.В. Кам'янець-Подільський Український університет. Проблеми історії України: факти, судження, пошуки. Вип. 3. 1994. С. 20–24.

URL:[http://resource.history.org.ua/cgi-](http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?I21DBN=EJRN&P21DBN=EJRN&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=IDP=&2_S21STR=Piufsp_1994_3_4)

[bin/eiu/history.exe?I21DBN=EJRN&P21DBN=EJRN&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=IDP=&2_S21STR=Piufsp_1994_3_4](http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?I21DBN=EJRN&P21DBN=EJRN&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=IDP=&2_S21STR=Piufsp_1994_3_4)

78. Кудлай О. Б. Законотворча діяльність українських урядів доби гетьмана П. Скоропадського в галузі освіти і культури (за матеріалами газети «Державний Вісник»). Гетьманат Павла Скоропадського. Історія, постаті, контрверсії. Матеріали Всеукр. наук. Конф. 19–20 трав. 2008 р. С. 16. URL: <http://coollib.com/b/256112/read>.

79. Кудлай О. Б. Міністерство освіти УНР доби Української Центральної Ради: створення, структура, діяльність. НАН України, Інститут історії України. Київ. Інститут історії України. 2019. 160 с. URL: http://resource.history.org.ua/item/0014854?fbclid=IwAR011jJDrsXA8FpTNEjzm_n9C9fba-Ml13EzaLKtgKC5A3LpsP6o4F3tnw5s

80. Кучменко Е. М. Історія реформування освіти в Україні за доби гетьманату Павла Скоропадського. Магістеріум. Вип. 7. Історичні студії. Національний університет «Києво-Могилянська академія». Київ. Стилос, 2001. С. 21–26. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/b2f13f61-ebbb-4280-8188-25462cbeb4b9/content>

81. Машевський О.П. Основні напрямки культурної політики гетьмана Павла Скоропадського. II Міжнародна наукова конференція: «Гетьман Павло Скоропадський та Українська Держава 1918 року». Наук. збірник присвячений 125-річчю від народження Гетьмана Скоропадського, та 80-річчю проголошення Української Держави 1918 року. Київ. 1998. С. 123–128. URL: [https://undiasd.archives.gov.ua/doc/studiji/1999\(2\).pdf](https://undiasd.archives.gov.ua/doc/studiji/1999(2).pdf)

82. Машевський О. П. Політика уряду гетьмана П. Скоропадського в галузі освіти, науки, мистецтва (квітень–грудень 1918 р). Вісник Київського університету імені Тараса Шевченка. Київ. 1997. 210 с. URL: [http://www.irbis-](http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-)

bin/irbis_nbu/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=sasd_1999_5_29

83. Мусієнко В.В., Машевський О.П. Українізація органів державної влади в гетьманській державі Павла Скоропадського. Розбудова держави. 1996. № 2. С. 38.

84. Ніколаєнко Є.Р. Державна політика П. Скоропадського з питань розвитку і науки та культури. Гетьман П. Скоропадський та Українська Держава 1918 року: його державотворча діяльність. Наук. Збір. Національний університет «Одеська юридична академія». 2020. С. 32–37. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/items/ee46800f-d7a3-466f-9216-e25351c81536>

85. Онопрієнко В.І. Українські університети в 1917–1919 рр. Вісник Академії наук України. 1993. № 2. С. 83.

86. Папакін Г. Павло Скоропадський: патріот, держава, творець, людина. Іст.арх.нариси. Київ. 2003. С. 282. URL: <https://irbis-nbu.gov.ua/ulib/item/UKR0000803>

87. Папакін Г. Павло Скоропадський та Українська академія наук. Київ. 2018. С. 335. URL: <http://archeos.org.ua/wp-content/uploads/2019/11/ПапакінМонографія.pdf>

88. Передерій І.Г. Розбудова національної системи освіти в Україні за доби Центральної Ради: історичний аспект. Монографія. Полтава. Видавництво ПолтНТУ. 2009. С. 151. URL: <https://reposit.nupp.edu.ua/bitstream/PolNTU/650/1/%D0%9C%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%84%D1%96%D1%8F.%20%D0%9E%D1%81%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%B0.pdf>

89. Пиріг Р. Я. Українська гетьманська держава 1918 року. Історичні нариси. Київ. Наукове Видавництво. 2011. С. 336. URL: <http://history.org.ua/LiberUA/978-966-02-6005-4/978-966-02-6005-4.pdf>

90. Полонська-Василенко Н.Д. Микола Прокопович Василенко: його життя та наукова діяльність. Український історик. Нью-Йорк. 363. URL: <http://history.org.ua/LiberUA/978-966-02-6599-8/17.pdf>

91. Рубан А.І. Освітня політика П. Скоропадського у Українській Державі // Гетьман П. Скоропадський та Українська Держава 1918 року: його державотворча діяльність. Наук. Збір.: Національний університет «Одеська юридична академія». 2020. С. 41–45. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/052baa15-3984-45d1-a25a-f576872f20be/content>

92. Постанова про асигнування 869.216 карб. На утримання Української Академії Наук 12.11.1918 // Українська Держава (квітень–грудень 1918 року). Документи і матеріали. Київ, 2015. Т 2. С.351–352.

93. Закон України Про Державний бюджет України на 2025 рік URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4059-20#n289>

94. 194,3 млрд грн виділено на фінансування освіти і науки у 2025 році. URL: <https://mon.gov.ua/news/1943-mlrd-hrn-vydileno-na-finansuvannia-osvity-i-nauky-u-2025-rotsi>

ДОДАТКИ

Додаток 1

Різні видатки на освітні потреби в Українській Державі

Предмети видатків	Дата ухвали	Розмір видатку у крб
Негайні випадкові потреби	25.05.1918	1.000.000
Фінансування видання шкільних посібників	01.06.1918	2.000.000
Покриття видатків Київського губкомісара освіти та його канцелярію	19.06.1918	1.384
Допомоги працівникам канцелярії комісаріату у справах Київського шкільного округу	21.06.1918	21.300
Курси вчителів польських та єврейських шкіл	25.06.1918	199.750
Відкриття початкових шкіл	19.07.1918	5.000.000

* Ухвалено за Радою Міністрів та Малою Радою Міністрів

Укладено за: Журнали засідань Малої Ради Міністрів. № 139. 28.05.1918. Питання I // Українська Держава (квітень–грудень 1918 року). Документи і матеріали / Упоряд. Р. Пиріг (керівник) та ін. Київ: Темпора, 2015. Т. 1. С. 431; Журнали засідань Ради Міністрів Української Держави. № 46. 19.07.1918. Питання X ... С. 164–165; Журнали засідань Малої Ради Міністрів. № 154. 19.06.1918. Питання XI ... С. 477; Журнали засідань Малої Ради Міністрів. № 156. 21.06.1918. Питання I ... С. 480; Журнали засідань Малої Ради Міністрів. № 159. 25.06.1918. Питання I ... С. 487; Журнали засідань Ради Міністрів Української Держави. № 46. 19.07.1918. Питання IX ... С. 163–164.

Додаток 2
Видатки на гімназії*

Предмети видатків	Дата ухвали	Розмір видатку у крб
Для незаможних учнів 350 стипендій в середніх школах	22.07.1918	77.500
На влаштування гімназій та середніх шкіл, що відкрилися, або мають відкритися	23.07.1918	500.000
На закінчення будівництва Ольгинської гімназії у Києві	26.07.1918	500.000
На утримання та прийняття на державний кошт 50 середніх шкіл	21.08.1918	900.747
На допомогу утримання двох бурс-інтернатів при 3 українських гімназіях у м. Києві	07.10.1918	20.000
На ремонт помешкання 2-ї Київської української гімназії	17.10.1918	82.019

*Ухвалено Радою Міністрів та Малою Радою Міністрів.

Укладено та підраховано за: Журнали засідань Малої Ради Міністрів. №173. 22.07.1918. Питання XIX // Українська Держава (квітень–грудень 1918 року). ... К., 2015. Т. 1. С. 539; Журнали засідань Малої Ради Міністрів. № 174. 23.07.1918. Питання XVII ... С. 543; Журнали засідань Ради Міністрів Української Держави. № 51. 26.07.1918. Питання VIII ... С. 185; Журнали засідань Малої Ради Міністрів Української Держави. № 187. 21.08.1918. Питання XIV ... С. 582; Журнали засідань Малої Ради Міністрів Української Держави. № 205. 07.10.1918. Питання XVI ... С. 642; Журнали засідань Малої Ради Міністрів Української Держави. № 209. 17.10.1918. Питання VI ... С. 659.

Додаток 3
Видатки на виші 1918 р. в крб

Предмети видатків	Дата ухвали	Розмір видатку
Будівництво бібліотеки в університеті Св. Володимира	26.07.1918	500.000
На ремонтні роботи Київського політехнічного інституту	21.08.1918	236.000
На утримання Київського, Харківського технологічного, Харківського ветеринарного та Катеринославського інститутів	16.10.1918	1.488.300
На утримання університетів Св. Володимира, Новоросійського, Ніжинського історико-філологічні	16.10.1918	1.000.000

*Ухвалено Радою Міністрів та Малою Радою Міністрів

Укладено та підраховано за: Журнали засідань Ради Міністрів Української Держави. № 51. 26.07.1918. Питання IX // Українська Держава (квітень–грудень 1918 року). Документи і матеріали. Київ, 2015. Т. 1. С. 185; Журнали засідань Малої Ради Міністрів Української Держави. № 187. 21.08.1918. Питання XIV ... С. 582; Журнали засідань Ради Міністрів Української Держави. № 106. 16.10.1918. Питання III ... С. 335–336.